

ABDÜLHALÛK UYGUR’UN ŞİİRLERİNDE KULLANILAN FİİLİMSİLER ÜZERİNE

Özgür AY*

ÖZET

Abdülhalûk Uygur (1901-1933), Abdülkadir Abdülvaris Azizi (1826-1924) ve Kutluk Şevki (1876-1937) ile birlikte çağdaş Uygur şiirinin oluşmasına öncelik etmiş önemli bir şahsiyettir. Çok kısa süren edebî hayatına rağmen bilinçli olarak cahil bırakılan ve esaret altında yaşayan Uygur Türklerini uyandırmak amacıyla şiirler yazmış ve şiirlerinde halkın diline yakın, sade bir dil ve üslup kullanmıştır. Onun şiirlerinde kullandığı bu dil ve üslup, yeni Uygur edebî dilinin oluşmasında da temel vazifesi görmüştür. Bu makalede Abdülhalûk Uygur’un şiirlerinde kullandığı dil ve üslubun en önemli unsurlarından biri olan fiilimsi ekleri ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan şiirler, Abdülhalûk Uygur ile ilgili olarak Türkiye’de yapılmış en önemli yayınlardan biri olan Prof. Dr. Alimcan İNAYET’in “Abdülhalûk Uygur ve Şiirleri” adlı eserinden alınmıştır. Şiirlerde bulunan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil biçimleri tespit edilerek kullanılışlarındaki incelikler bir dil üslup özelliği olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhalûk Uygur, Çağdaş Uygur Şiiri, Uygur Türkçesi, Fiilimsiler

15

NON-FINITE VERBAL FORMS USED IN ABDÜLHALÛK UYGUR’S POEMS

ABSTRACT

Abdülhalûk Uygur (1901-1933) is an important figure who pioneered in the creation of contemporary Uighur poetry together with Abdülkadir Abdülvaris Azizi (1826-1924) and Kutluk Şevki (1876-1937). He wrote poetry in order to awaken the Uighur Turks who were deliberately left ignorant and lived in captivity. He used a simple language and style, a close to people’s language in his poetry. This language and style used in his poems has been the basis for the formation of the new Uyghur dialect. Non-finite verbal forms, one of the most important elements of language and style used in his poems by Abdülhalûk Uygur, are discussed in this article. The poems used in this study are taken from Professor Dr. Alimcan İNAYET’s book titled “Abdülhalûk Uygur ve Şiirleri”, one of the most important books published in Turkey about Abdülhalûk Uygur. Deverbal nouns, participles and gerunds have been identified in the poems and the way he used these forms meticulously has been studied.

Keywords: Abdülhalûk Uygur, The Contemporary Uighur Poetry, Uighur Turkish, Non-finite Verbal Forms.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Uşak - TÜRKİYE, E-posta: drozguray@gmail.com.

Giriş

Abdulhalûk Uygur (1901-1933), Abdülkadir Abdülvaris Azizi (1826-1924) ve Kutluk Şevki (1876-1937) ile birlikte çağdaş Uygur şiirinin oluşmasına öncelik etmiş önemli bir şahsiyettir.¹ Çok kısa süren edebî hayatına rağmen bilinçli olarak cahil bırakılan ve esaret altında yaşayan Uygur Türklerini uyandırmak amacıyla şiirler yazmış ve şiirlerinde halkın diline yakın, sade bir dil ve üslup kullanmıştır. Onun şiirlerinde kullandığı bu dil ve üslup, Yeni Uygur edebî dilinin oluşmasında da temel vazifesi görmüştür.

Uygur edebiyatının gelişmesinin ilk evresini teşkil eden bu dönemin en önemli isimlerinden biri olan Abdulhalûk Uygur, kendisinden sonra gelecek olan Lütfullâh Mutellif, Bilâl Azizi, Abdurrahim Ötkür, Turgun Almas, Ahmet Ziyai ve Nimşehit gibi pek çok önemli ve millî şaire yol gösteren önemli bir mihenk taşıdır.

Asıl adı Abdulhalûk Abdurrahmanoğlu olan şair 9 Şubat 1901'de Doğu Türkistan'a bağlı Turfan kasabasının Bağrı köyünde zengin bir tüccar ailesinde dünyaya gelmiştir.² Arapça ve Farsçayı iyi bildiği, Çin klâsiklerini okuyacak kadar Çince öğrendiği, Moğol ve Rus okullarında da okuyarak bu dilleri de öğrendiğini bildiğimiz şair, geniş bir ufka ve kurtuluş yolunda Uygur halkına şiirleriyle yol gösterebilecek derin bir analiz yeteneğine kavuşmuştur. Şiirleri arasında Tatarca yazılmış bir şiirinin de olması onun diğer Türk lehçelerini öğrenme isteğini de bizlere göstermektedir. Onun "halkı uyandırma", "eğitime önem verme", "cehaletten kurtulma" konusundaki ısrarcı tavrında bu sırada Orta Asya'nın büyük bir bölümünde etkisini hissettiren Ceditçilik akımının büyük etkisi olmuştur. Alimcan İneyet'e göre Abdulhalûk Uygur'un "Uyan" şiiriyle Mehmet Akif Ersoy'un "Uyan" şiiri arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır ve bu benzerlik onun Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerini de okumuş olabileceğini göstermektedir.³ Halka seslendiği için sade bir dil kullanmayı tercih eden Uygur, küçük yaşlardan itibaren şiirler yazmıştır. Şiirleri halk üzerinde çok etkili olmuş ve ezberlenerek Uygurların millî mücadelesinde birer sembole dönüşmüştür. Bu durum Çin Hükümetini rahatsız etmeye başlayınca şair, Çin Umumi Valisi Şeng Şisey tarafından 1932'de Turfan'da idam edilmiş, şiirleri yasaklanmış ve toplatılarak yakılmıştır. 1986 yılında Mahmut Zaidi, Mahmut Ekber ve İsmail Tömür gibi araştırmacıların çalışmaları sonucunda Uygur halkının ezberinde kalan 52 şiiri toplanarak "*Abdulhalûk Uygur Şiirleri*" adıyla yayınlanmıştır.⁴ Bu şiirlerle ilgili olarak ülkemizde iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilki Minara Aliyeva tarafından 1999 yılında İzmir'de "*Abdulhaluk Uygur'un Şiirlerinin Dili*" adı ile yapılmıştır.⁵ Bu çalışmada şiirlerin Latin harfleri ile Türkiye Türkçesine transkripsiyonu yapılmış, ancak şiirlerin Türkiye Türkçesine aktarması yapılmamıştır. Dizin kısmında da kelimelerin metin içinde geçtiği yerler belirlenmiştir. Ayrıca eserin başına çok ayrıntılı olmayan bir gramer konularak eserin dili incelenmiştir. Diğer çalışma ise, Lütfihan Tezcan

¹ Uygur şiirinin ve edebiyatının gelişmesi ile ilgili olarak bk. Alimcan İneyet, "Çağdaş Uygur Şiiri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S: II, İzmir 1997, s. 191-205; Lokman Baran, "Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi", *Bilig*, S: 42, Yaz 2007, s. 191-211; Raile Abdülvahit Kaşgarlı, "Komünist Çin Dönemi Uygur Şiiri Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C: XII/1, Yaz 2012, s. 345-359; Sultan Mahmut Kaşgarlı, *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998; Erkin Emet, *Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, Sultan Azad, *Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida*, Şincan Halk Neşriyatı, Urumçi 1997; *Uygur Edebiyatı Toğrisida*, Milletler Neşriyatı, Pekin 1982; Nurmehemmet Zaman, *Uygur Edebiyatı Tarihi*, Şincan Maarip Neşriyatı, Urumçi 1988; Nurmehemmet Zaman, *Güllengen Uygur Hazirki Zaman Edebiyatı*, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Urumçi 1988.

² Abdulhalûk Uygur'un hayatı ile ilgili ayrıntılar için bk. Alimcan İneyet, *Abdulhaluk Uygur ve Şiirleri*, TDK Yay.: 882, Ankara 2007; Minara Aliyeva, "Abdulhaluk Uygur'un Çağdaş Uygur Edebiyatındaki Yeri ve Önemi" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 13, Bahar 2002, s. 185-197.

³ Alimcan İneyet, "Çağdaş Uygur Şiiri", *Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S: II, İzmir 1997, s. 192.

⁴ Mahmut Zaidi, Mahmut Ekber, İsmail Tömür, *Abdulhaluk Uygur Şiirleri*, Şincan Halk Neşriyatı, Urumçi 1986.

⁵ Minara Aliyeva, *Abdulhaluk Uygur'un Şiirlerinin Dili*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

tarafından 2003 yılında Edirne'de "Abdulhaluk Uygur'un Şiirlerinin Uygur Türkçesinin Dil Özellikleri Açısından İncelenmesi" adı ile yapılmıştır.⁶ Söz konusu eserde de şiirlerin Latin harfleri ile transkripsiyonu yapılmış, ancak şiirler Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Tezin Gramer kısmında ise şiirlerin dili ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur. Abdülhalûk Uygur'un bu 52 şiiri 2007 yılında Alimcan İneyet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayınlanmıştır.⁷

Bu makalede, Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde kullandığı dil ve üslubun en önemli unsurlarından biri olan ve bugüne kadar yapılan çalışmalarda basitçe verilen fiilimsi ekleri tüm ayrıntıları ile ele alınmıştır. Çalışmada fiilimsiler tespit edilirken, Alimcan İneyet'in "Abdülhalûk Uygur ve Şiirleri" adlı eserinde verdiği Latin harfli transkripsiyon ve Türkiye Türkçesine aktarmasından yararlanılmıştır. Bazen fiilimsi ekinin anlamını daha iyi verebileceği durumlarda Alimcan İneyet'in aktarma kısımlarında değişiklikler de yapılmıştır. Şiirlerde bulunan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil biçimleri tespit edilerek kullanılışlarındaki incelikler bir dil üslup özelliği olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Fiilimsi Kavramı ve Gramerlerimizin Konuya Yaklaşımı

Türkçede fiilimsiler Türkiye Türkçesi ile ilgili gramerlerde farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Zeynep Korkmaz, "çekimsiz fiiller" terimini kullandığı fiilimsiler için, *fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen, ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil niteliğinde olan fiiller* tanımlamasını yapmakta ve fiilimsileri 1. Ad-fiil, 2. Sıfat-fiil ve 3. Zarf-fiil olmak üzere birbirinden farklı üç grup altında incelemektedir.⁸

Tahsin Banguoğlu, "Yatk Fiiller" başlığı altında verdiği fiilimsiler için, "*Fiilin isimleşmiş şekilleri sayılan yatk fiiller fiil kişi ekleri almazlar (fakat ad olarak iyelik ekleri alanlar vardır) ve ancak tamamlanmamış bir yargıya yüklem olurlar. Bitmemiş fiil adını da buradan alırlar. Dilde ad, sıfat ve zarf işleyişinde görülen yatk fiilleri öbür fiil üremelerinden ayıran vasıf da onların söz dizimindeki bu özel işleyişleri, yani tamam olmasa da bir yargıya yüklem olabilmeleridir.*" demekte ve fiilimsileri ad-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf-fiiller olarak sınıflandırmaktadır.⁹

M. Kaya Bilgegil, "fiilimsi" terimini kullanmakta ve fiilimsileri, *isim ve sıfat-fiillerle bağ fiiller, eylem kavramı taşıdığı halde, fiil niteliği göstermeyen kelimeler* olarak tanımlamaktadır.¹⁰

Muharrem Ergin ise, isim-fiilleri, "*fiilden isim yapma ekleri*" arasında, sıfat-fiilleri "*partisipler*" ve zarf-fiilleri ise "*gerundiumlar*" başlığı altında incelediğinden "*fiilimsi*" kavramına yer vermemiştir.¹¹

Haydar Ediskun'a göre, *bir eylem adı olduğu için isim; bir ismi niteledikleri için sıfat; iki cümleciği bağladıkları için bağlaç olan; özne, nesne, tümleç aldıkları için de cümlede yüklem görevinde bulunan kelimelere fiilimsi denir ve fiilimsiler anlamları ve görevleri bakımından üçe ayrılırlar: a) İsim-fiiller, b) Sıfat-fiiller, c) Bağ-fiiller.*¹²

Özlem Deniz Yılmaz'ın *Türkiye Türkçesinde Eylemsi* adını verdiği kitabında, Viktor G. Guzev tarafından Eski Anadolu Türkçesi malzemesi üzerinde geliştirilen "ikincil temsil etme

⁶ Lütfihan Tezcan, *Abdulhaluk Uygur'un Şiirlerinin Uygur Türkçesinin Dil Özellikleri Açısından İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YBasılmamış Yüksek Lisan Tezi), Edirne 2003.

⁷ Alimcan İneyet, *Abdulhâluk Uygur ve Şiirleri*, TDK Yay.: 882, Ankara 2007.

⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay.:827, Ankara 2003, s. 863.

⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay: 528, Ankara 1990, s. 419,

¹⁰ M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2009, s. 271.

¹¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım, İstanbul 1993.

¹² Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 246.

kavrayışı" esasına göre çağdaş Türkiye Türkçesinde fiilin ad şekli olan eylemsilerin tipolojik tasnifi yapılmış, işlevsel amacı ve anlam bilimsel kuruluşu hakkında tespitlerde bulunmuştur.¹³

Ahat Üstüner, Anadolu ağızlarında sıfat-fiilleri incelediği kitabında Türkiye Türkçesi ile ilgili gramer kitaplarında fiilimsilerin ne şekilde verildiğini değerlendirdikten sonra şu bilgileri vermektedir: "Fiilimsiler fiillerin isim şekilleridir. Hareket kavramı taşıyabilirler, ancak çekimli fiiller gibi şahıs ekleri olarak bağımsız bir cümlede yüklem olamazlar. İsimler gibi "imek" yardımcı fiilini olarak yüklem olabilirler. Hiç değişmeyen zarf-fiiller dışındaki fiilimsiler, mastar ve sıfat-fiiller iyelik eki alabilirler. Fiilimsi kavramıyla cümlede ortaya çıkan, kalıcı olmayan isimler kastedilir. Bunlardan mastarlar ve sıfat-fiiller birbirine daha yakındır. Sıfat-fiiller zaman kavramı taşımakla mastarlardan ayrılırlar. Zarf-fiiller ise yüklem olamaz ve iyelik eki alamazlar. Kısacası fiilimsiler hareket kavramı taşımakla ve fiil soylu kök veya gövdelerden türemekle fiillere; cümlede isim, sıfat, bağlaç ve zarf gibi kullanılmakla isimlere benzerler. Mastarlar, zarf-fiiller ve sıfat-fiiller fiilimsi adı altında birlikte zikredilirler.¹⁴

Bu tanımlardan hareketle, Türkiye Türkçesi ile ilgili gramerlerde yaygın olduğu şekli ile fiilimsileri, fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen ve yargı bildirmediği için bitmemiş fiil niteliğinde olan fiil şekilleri olarak tanımlayabilir ve 1. İsim-fiiller, 2. Sıfat-fiiller, 3. Zarf-fiiller başlıkları altında inceleyebiliriz.

Abdulhalûk Uygur'un Şiirlerinde Kullanılan Fiilimsiler

1. İsim-fiiller

İsim fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşılıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimleridir. Daha açık bir anlatımla, bunlar fiildeki oluş, kılış ve durumların isimlerini bildirirler.¹⁵

TT yazı dilinde *-mA*, *-(y)İ³ş* ve *-mAK* şekillerinde kullanılan fiilimsi ekleri YUT'ta sadece *-(İ³)ş* ve *-mAK* şekillerinde kullanılmaktadır.¹⁶ *-(İ³)ş* ekinin kullanımı çok yaygın olsa da *-mAK* eki özellikle kalıp ifadelerde ve şiir dilinde kullanılmaktadır.¹⁷ Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde de *-(İ³)ş* ve *-mAK* isim-fiil eklerine bol bol yer verilmiştir. Abdulhalûk Uygur, fiil kök ve gövdelerinin karşıladığı soyut hareketleri bunlara getirdiği *-(İ³)ş* eki ile karşılamış ve böylece şiir dilinde önemli bir yeri olan soyut oluş ve kılışları adlandırmış, onları isim gibi kullanabilmiştir.

1.1. *-(İ³)ş*

-(İ³)ş eki YUT'da TT'deki *-mA* ve *-mAK* eklerinin yerine de kullanılmaktadır. Yaygın bir kullanılışa sahiptir. Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde de tüm fonksiyonlarıyla tespit etmek mümkündür:

- ❖ *Başkılar poyiz, paraçotta sayahetler kılur, / Bizge kelse bir çotur eşek **miniş** asan emes.* (Başkaları tren gemilerle seyahat ederler / Bize gelince bir uyuz eşeğe binmek kolay değil) -AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Körmisem kandaç tözermen çık yürükimde yara, / Çala-puçuk bir **körüş** hesretke kıldi muptila.* (Görmeden nasıl alışırim, yüreğimde çok yara / Şöyle bir bakiş beni derde etti müptelâ)-AUŞ, 25, 27.
- ❖ *Oyun-çaççaç tüpeylidin öz ara bi'et bolsak, / Yaraştırurup **koşuş** nede, ariga ot yakқанimiz*

¹³ Özlem Deniz Yılmaz, *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, TDK Yay.: 988, Ankara 2009.

¹⁴ Ahat Üstüner, *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiiller*, TDK. Yay.: 753, Ankara 2000, s. 9.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 864.

¹⁶ İsim-fiil eklerinin TT yazı dilindeki kullanımları ile karşılaştırmak için bk. Zeynep Korkmaz, *age.*, 864-909.

¹⁷ Sıfat-fiil eklerinin YUT'taki kullanımları için bk. Rıdvan Öztürk, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay.: 593, Ankara 2010, s. 103.

bardur. (Oyun, şaka nedeniyle kendi aramızda kavga olsa / Değil barıştırmak, ateşi körüklediğimiz vardır) -AUŞ, 39, 42.

- ❖ *Bu cahan tar keldimu, hemrah boluş har keldimu, / Derdi devran üstige eşkiñni koşkan kaydisen?* (Bu cihan dar mı geldi, dost olmak ar mı geldi / Derd-i devrân üstüne aşk derdini katan neredesin?) -AUŞ, 61, 62.
- ❖ *Eger millet için bir pul çikiş kelse tapalmasmiz.* (Millet için para toplamak lâzım gelse bulamayız.) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Ot harvisi bilen yaki hava, kéme bilen / Yol yürüş yürmek, yolin tapkanniñki.* (Ateş arabası ile ya da hava, gemi ile / Yol yürümek hakkıdır yolunu bulanların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *Silerde hali ehvalçu, özgiriş yok, bir kélipta turğandur.* (Sizde durum nasıl, belki değişen bir şey yoktur) -AUŞ, 188, 189.
- ❖ *Uyğiniş açkuçi izlep uniñğa héli kayğurdum.* (Uyanış anahtarı arayip ona epey koşturdum) -AUŞ, 188, 190.

İsim-fiiller, fiillerin isim şekilleri oldukları için onlar gibi çokluk, iyelik ve durum eklerini alabilirler ve ek-fiil ve bildirme ekleri ile çekimlenerek cümlede yüklem göreviyle de kullanılabilirler:

- ❖ *Menisizdur bu kızışlar, kılıçimu neticesiz.* (Anlamsızdır bu kızışlar, hiçbir neticesi yok) -AUŞ, 204, 206.
- ❖ *Kaşkarañgu tünde nurniñ menbe'idur bu çirağ, / Tünde yol tépip méñişniñ meş'elidur bu çirağ.* (Kapkaranlık gecede ışığın kaynağıdır bu çirağ / Gecede yol bulmanın feneridir bu çirağ) -AUŞ, 114, 115.
- ❖ *Bir karaşta saldi otni aldi canni bu hénim.* (Bir bakişla yaktı beni, aldı canı bu hanım) -AUŞ, 25, 27.
- ❖ *Misli cennet tagu deryani bézeşke yok kişi, / Yastuñni kırlap koyup bigem yatқанımız bardur.* (Cennet gibi dağ ve nehri bezemeye kişi yok / Yastığı kat kat koyup gamsız yattığımız vardır) -AUŞ, 40, 43.
- ❖ *İşitmeysen buraderler, kulaqlar perdisi sakmu? / Kékirtek çık kıçkirip yirtilişka hem yékin boldi.* (Duymuyorsunuz biraderler, kulak zarımız iyi mi? / Bağıra çağıra boğazımın yırtılmasına az kaldı) -AUŞ, 110, 111.
- ❖ *Séhirger gül, közge sakçi, kirpikiñ bir neyzidur, / Her karaşında kélip neyzeñ yürekni ézidur.* (Sihirbaz gül göze bekçi, kirpiğin bir mızraktır / Her bakişında gelip yüreği delen mızraktır) -AUŞ, 21, 23.
- ❖ *Añligaymu bu köñül her künde kılığay miñ bériş. / Yetmidi esla köñülge bu bériştin héç hériş.* (Söz dinler mi bu gönül her gün bin kere gider / Hiç yormadı gönülü bu gidiş ve gelişler) -AUŞ, 25, 27.
- ❖ *Éhtiyacati için sen bir kéñeş berseñ eger, / Biz bilurmiz dep turup icra kilişni istimes.* (İcabında ona akıl vermek istesen eğer / Biz biliriz derler, ama uygulamak istemez) -AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Ketmidi ketkendiki köz békişniñ, kaş kékişniñ, / İhtiyarsiz men uzattim, na'ilac bolduñ ravan.* (Gitmedi göz önümden göz süzüşün, kaş oynatışın / İstemedem uğurladım çaresiz oldun revan) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Mahi zulkedige on yette idi matem küni, / Şenbe künniñ çikişi, yekşenbe küñ kirgen tüni.* (Zilkade ayının on yedisi idi matem günü / Cumartesi gecesini pazara bağlayan tünü) -AUŞ, 123, 126.

- ❖ *Hararet bermigey senhua, lékin canğa bolur dalda, / Qopuñlar! Buniñ kėtişi hem yiraq emes yékin boldi.* (Harâret vermez üçüncüsü, ama canı tutar sıcak / Kalkınız! Bunun gitmesi de uzak değil, yaklaştı) -AUŞ, 109, 111.
- ❖ *Kızgınıştur halimiz téhi yene tedbiri yok.* (Üzgün idi hâlimiz bunun başka tedbiri yok) - AUŞ, 122, 126.

Abdulhalûk Uygur, $-(F^3)$ ekiyle soyut hareketleri karşılamış ve bunları bazı mısralarının her dizesinde tekrarlayarak bir ahenk unsuru haline de getirmiştir. Şu dizeler bu tür kullanıma ilişkin güzel örneklerdir:

- ❖ *Ey yarim, hicriñde köñlüm intilişni istimes, / Men hitab kılsam vetenge izlinişi istimes.* (Ey yârim hicrinde gönlüm hamle yapmak istemez / Ben hitap etsem vatana o aramak istemez) -AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Uygur evladi buni esla sézişni istimes.* (Uygur evlâdı bu durumu hiç kavramak istemez) - AUŞ, 34, 36.
- ❖ *El gérip iñraydu emma tevrinişi istimes.* (Halk garip inler ama kıpırdamak istemez) - AUŞ, 35, 37.
- ❖ *El égir yatquda boldi hem bilişni istimes.* (Halk derin uykudadır bunu anlamak istemez) - AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Oğri tegse öyde malğa iz tépişni istimes.* (Hırsız evden malı götürse izini bulmak istemez) - AUŞ, 34, 36.

1.2. -mAK

TT yazı dilinde yaygın olarak kullanılan $-mAK$ isim-fiil eki, YUT'da daha az kullanılmaktadır. Özellikle şiir dilinde kullanımı yaygın olan bu eke Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde de rastlamak mümkündür.

- ❖ *Biri bir yahşilik kılsa, uniñ yadini kılmak yok, / Épi kelse bérip evretlerin açqanimiz bardur.* (Bir insan bir iyilik etse, değil onu yâd etmek / Fırsat olsa gidip avretini açtığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Çöl ara giçniñlitip, yol üstige tinmay siyip, / Arkıda kılmaq haraviğa kala katqanniñki.* (Çöllerde gıcırdatıp, yolda sürekli işeyip / Geri kalmak kaderidir arabaya öküz katanların) - AUŞ, 77, 79.
- ❖ *Zulmiğa mehikum bolup, baş urup, kol қоşturup, / Néme dése rast démek, kulluқта kalğanniñki.* (Zulmüne mahkûm olup, yer öpüp, el bağlayıp / Ne derse evet demek işidir kullukta kalanların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *İlim-penge yol éçip, cevlan kılip nur çéçip, / Yayrimaq kökre kérip, tedbir-eqil tapqanniñki.* (Erişip bir kuruşluk mevkiye, sığmadan derisine / Halkı perişan etmek işidir dalkavukların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *Penge karşı kapsimak, huddi ittek havşimak, / Har u zebun yaşimak, tersa-tetür nadanniñki.* (İlmin yolunu açıp, coşturup ışık saçıp / Göğüs gerip yaşamak hakkıdır akıl bulanların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *Körmek nésip bolurmu, / Künniñ camalini vay.* (Görmek nasip olur mu / Güneşin yüzünü vay.) -AUŞ, 98, 101.
- ❖ *Künü tün héç uyqu yok, vicdan azabi yeniçu, / Elni oyğatmak tilek, tañda bir çıkan bilen.*

(Gece gündüz uyku yok, vicdan azabı üstelik / Dileğim halkı uyandırmak sabah bir çukan ile) -AUŞ, 137, 139.

❖ *Cahanda yari yoldaşız kün ötküzmekmiğu müşkül, / Éyiklar birle söhbettin yürüp çöllerde ölgen hop.* (Cihanda yâr eşsiz yaşamak müşkil ama / Ayılarla sohbet etmektense çölde yürüyüp ölmek yeğdir) -AUŞ, 176, 182.

❖ *Saña layıkmı gërib biçarige kılmak capa.* (Yakışır mı sana etmek garip biçareye cefa.) -AUŞ, 140, 142.

❖ *Sözi kattık, közi kıypaş, bu kelgen darin-ambalniñ, / Gezeplik közliri bizde meksiti bizni çapmağmu?* (Sert sözlü, şaşî gözlü bu gelen bey kaymakam / Gazaplı gözleri bizde amacı bizi çapmak mı?) -AUŞ, 207, 210.

❖ *Merdge çaplımağ bohtan kespıdur keşemhorniñ.* (Merde iftirâ atmak işidir kasemhorun.) -AUŞ, 145, 146.

❖ *Terehhum eylimek esli munasiptur saña ey Şah.* (Rahmeylemek aslında yakışır sana ey şah.) -AUŞ, 74, 75.

-mAK isim-fiil eki, +l³K⁴ isimden isim yapma ekini alarak genişletilmiş bir şekilde kullanılabilir. TT'de nadiren görülen bu kullanım, YUT'da oldukça yaygındır:

❖ *Yene yurt paydisiga cem'iy bolmağlık besi müşkül, / Eger bir yerde toy bolsa, bėrip yatkanımız bardur.* (Üstelik yurt yararına toplanmak hiç de kolay değil / Eğer bir yerde düğün varsa gidip yattığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.

❖ *Sėniñ vespiñ emesmu rehim kılmaklık ey Hudavende, / Terehhum kıil, terehhum kıil, terehhum eyle Me'buda.* (Senin vasfın değil midir rahmeylemek ey Hüda / Rahmeyle, rahmeyle, rahmeyle sen mabuda) -AUŞ, 74, 75.

❖ *Kıyaşka dalda kılmaklık u ekilsizlik delilidur, / Sėniñ bu yukka böz haltañ bigizlerni yoşurgaymu?* (Güneşe engel olmak akılsızlık delilidir / Senin bu ince bez çuvalın çuvaldızı gizleyecek mi?) -AUŞ, 85, 87.

❖ *Yer yüzide emdi sen birle körişmeklik mahal, / Hoş sėniñ rohiñga emdi yahşilik birle atal.* (Yeryüzünde şimdi seninle görüşmek mümkün değil / Güle güle ruhuna artık iyiliklerinle anıl) -AUŞ, 121, 125.

❖ *Sen bu dilni heste kıilma, hēc kėlişmeydu saña, / Zulmi kılmaklık saña hēc bir yėpişmas arıdur.* (Sen bu kalbi hasta etme, hiç yakışmıyor sana / Sana zulmetmek ise asla yakışmaz bir ardır) -AUŞ, 140, 142.

-mAK isim-fiil eki, yalnız durumda veya ilgi durum ekini alarak son çekim edatlarına bağlanabilir ve bunlarla edat gruğları oluşturabilir:

❖ *Umumniñ paydisiga yüz yilda hem esla çüşenmeyimiz, / Zıyan kılmak için bolsa eceb çakkanımız bardur.* (Kamu menfaatini yüzyılda bir düşünmeyiz / Zarar vermeğe gelince vurup kırdığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.

❖ *Otıda köymektin özge tapmidim hēcbir amal.* (Ateşiyle yanmaktan başka bulamadım amal) -AUŞ, 116, 118.

-mAK eki ile yapılan bu isim-fiil şekilleri -(l³)ş ekiyle yapılanlara benzese de, daha sınırlı bir kullanıma sahiptir. İsim hal ve iyelik ekleriyle kullanılışı o kadar yaygın değildir. Daha çok kalıp ibarelerde ve şiir dilinde kullanılmaktadır:

- ❖ *Séniñ işkiñda köymekni özümge iptihar bildim.* (Senin aşkında yanmayı kendime iftihar bildim.) -AUŞ, 73, 75.
- ❖ *Mumkin bolğaymu séniñ işkiñda héç yaltaymıķim, / Bu hıyal miñ kerre ölmektin yamanraq karidur.* (Mümkün müdür senin aşkından artık vazgeçmek / Bu hayal bin kere ölmekten de kötü bir kârdır.) -AUŞ, 140, 142.
- ❖ *Köyginim gunah bolup, dozaħķa kirsem aķibet, / Dozaħı içre sen üçün köymekke can teyyaridur.* (Seni sevmek günah olup, duzaha girsem akıbet / Duzaha senin için yanmaya can teyyardır) -AUŞ, 141, 143.

-mAK isim-fiil ekinin "kere" kelimesi ile birleşerek gereklilik bildirmesi hem TT'de hem de YUT'da yaygın olarak görülen bir olaydır:

- ❖ *Til-haķaret, tene-diħmar vay dat!... Bu canni ķiyinidi, / Emdi ne ķılmak kérek, ecebmu boldum ħarimen.* (Hakaret, alay, dalga yetti canıma vay vay / Şimdi ne yapmak gerek bunca horluğu çektim) -AUŞ, 82, 84.

2. Sıfat-Fiiller¹⁸

Sıfat-fiiller nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Hareket vasıflarını belirtmek suretiyle nesnelere karşıladıklarına göre nesne karşılayan kelimeler olarak sıfat-fiiller mana bakımından isim cinsinden kelimeler arasına girer. Sıfat-fiillerin asıl isimlerden farkı, nesneyi hareketine göre adlandırması, onu asıl varlığı ile, şu veya bu kalıcı vasfı ile değil, hareketi ile ifade etmesidir. Yani sıfat-fiil hareket halinde bulunan nesnelere için kullanılan, hareket halindeki nesneyi ifade eden kelimelerdir.¹⁹

Zeynep Korkmaz, sıfat-fiillerin başlıca özelliklerini, bunların birer fiil şekli oldukları, yapılarında hareket ve zaman kavramı bulunduğu, geçici birer hareket adı kurdukları, sıfat ve ad gibi kullanıldıkları ve ad çekimi ekleriyle çekime girebildikleri; bu niteliklerinin bir sonucu olarak da hem adlaşma hem de fiilleşme yeteneklerine sahip oldukları biçiminde özetlemektedir.²⁰

Türk dilinde sıfat-fiiller taşıdıkları zaman kavramına göre sınıflandırılmaktadır. Bu yüzden YUT'ta da kullanılan sıfat-fiilleri, ifade ettikleri zamanlara göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-fiiller	Geniş Zaman Bildiren Sıfat-fiiller	Gelecek Zaman Bildiren Sıfat-fiiller
-miş	-K ⁴ An	-idiğan / -ydiğan
	-(A)r	-eçek
	-mAs	-K ⁴ U

2.1. Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-fiiller

2.1.1. -miş

TT'de oldukça işlek olarak kullanılan ve geçmiş zaman ifade eden bu sıfat-fiil eki, YUT'da kalıplaşmış ve sadece bazı fiil isimlerinde kalmıştır. YUT'ta, bu geçmiş zaman sıfat-fiil ekinin görevini -K⁴An geniş zaman sıfat-fiili üstlenmiştir. Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde -miş ekinin sıfat-fiil olarak kullanıldığı örnekler hiç rastlanmamıştır.

¹⁸ TT'deki ve ağızlarındaki sıfat-fiil ekleri ile karşılaştırmak için bk. Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 909; Muharrem Ergin, *age.*, s. 315-319; Ahat Üstüner, *age.*

¹⁹ Muharrem Ergin, *age.*, s. 315.

²⁰ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 911.

2.2. Geniş Zaman Bildiren Sıfat-fiiller

2.2.1. -K⁴An

YUT'de en çok kullanılan sıfat-fiil ekidir.²¹ Esas itibariyle TT'deki -(y)An sıfat fiil ekinin karşılığıdır;²² ancak bazen TT'deki -DİK sıfat-fiilini karşıladığı örnekler de görülmektedir. -K⁴An sıfat-fiili Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde en çok geçen sıfat-fiil ekidir. Şair bu eki TT'deki -(y)An, -DİK ve -m⁴ş sıfat-fiillerinin karşılığı olarak kullanmıştır.

Abdülhalûk Uygur, bu sıfat-fiil ekini nitelediği isim ile birlikte bir sıfat tamlaması şeklinde şiirlerinde çok fazla kullanmıştır. Bunlarla isimleri niteleyerek isim unsurunu tasvir etmiş ve anlatımını basitlikten kurtararak estetik bir şekilde sokmuştur.

TT'deki -(y)An sıfat-fiiline karşılık gelen kullanımlar:

- ❖ *Kaşliriñdur yéni çikқан eyni şevvalniñ éyi, / Séniñ aldiñda baraverdur gada, şahu-béyi.* (Kaşların sanki şevvalda yeni doğan bir hilâl / Karşında eşittirler fakir, şah, bey ve kral)
- ❖ *“Körüngen tağ yıraқ emes” Abduhalik küt ümid.* ("Görünen dağ uzak değildir" der, Abdülhalûk umut bekle.) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Yahşi vespiñ ta, kıyametke keder tilda bolur, / Hās saña bolğan muhebbet ta ebet dilda bolur.* (İyi vasfın kıyamete kadar dillerde dolaşır / Sana olan sevgi sonsuz kalplerde saklanır) -AUŞ, 121, 125.
- ❖ *Sen işengen tağliriñ / Payda bermeydu saña. / Tañla beş kündin kéyin, / Zari yığlaysen maña.* (Güvendiğin dağların / Bir fayda vermez sana / Beş gün geçtikten sonra / İnleyip ağlarsın bana) -AUŞ, 172, 179.
- ❖ *Mahi zulkedige on yette idi matem küni, / Şenbe künniñ çikişi, yekşenbe kün kirgen tüni.* (Zilkade ayının on yedisi idi matem günü / Cumartesi gecesini pazara bağlayan tünü) -AUŞ, 123, 126.
- ❖ *Huddi yağ alğan kapaktek Sogo Suvaziniñ béşi, / Terlidi, su boldi çip-çip, ténetti méhman kizidi.* (Yağlı kapak gibi Sogo Suvaz'ın başı / Terledi, su oldu şırl şırl, bastırdı misafir, yanıyor) -AUŞ, 204, 206.
- ❖ *Biz çikarda salimol eza'idin kalğan dadam, / Biz yéni kelgünçilik ténide hem can kalmidi.* (Biz giderken sapa sağlam kalmış olan o babam / Biz dönünceye kadar vücudunda can kalmadı.) -AUŞ, 168, 170.
- ❖ *Köreñligen Cyañcünni, / Yalmavuzğa oşşatti.* (Böbürlenen generali / Yalmavuza benzetti.) -AUŞ, 94, 97.
- ❖ *Taşlidiñ cismen gülüm, rohen hamane birge bol, / Hem yıraқtur, hem égir turmuşta kalğan uşbu yol.* (Bıraktın cismen gülüm, ruhen daima yanımda ol / Hem uzaktır hem çetin, geride kalan işbu yol) -AUŞ, 122, 125.
- ❖ *Tünni kündüzdek kıtur huddi göher bu çirağ, / Nurini alğan kuyaştin nuri cevher bu çirağ.* (Geceyi gündüz yapar gevher gibi bu çirağ / İşığı güneşten alan nurı cevher bu çirağ) -AUŞ, 114, 115.
- ❖ *Canlarni alğan bulaktek közüñ, / Sendursen méniñ beht yultuzum.* (Canları alır o güzel gözün / Sensin benim baht yıldızım) -AUŞ, 105, 107.

²¹ -K⁴An ekinin YUT'taki kullanımları için bk. Rıdvan Öztürk, *age.*, s. 103.

²² TT'deki -(y)An sıfat fiile ekinin kullanımı için bk. Zeynep Korkmaz, *age.* s. 939-950.

- ❖ *Köygen yürekni eyligil bir şad.* (Yanan yüreği güldür eyle şad) -AUŞ, 105, 107.
- ❖ *Çerhi gerdun teskiri bilmek kérek yaranlirim, / Teskiri çerklık bolup kalğan zamanni ne kılay.* (Felek şaşkın dönüyor bilmek gerek yâranlarım / Feleği şaşkın dönen bu zamani neyleyim?) -AUŞ, 112, 113.
- ❖ *Çıktı Yavropa dégen yerde acayip bir sokuš / Bu sokušğa kirmigen dünyada padişah kalmidi.* (Avrupa denen yerde çıktı garip bir savaş / Bu savaşa girmeyen dünyada padişah kalmadı.) -AUŞ, 178, 184.

TT'deki -*DIK* sıfat-fiiline karşılık gelen kullanımlar:

- ❖ *Men uzatқан yerde turdum, sen közümdin yütkiye, / Sen yoçalğaç aylinip baş, yer boldi goya asman.* (Ben gittiğin yerde kaldım gözümünden kaybolana dek / Sen kaybolunca döndü başım yer oldu sanki âsmân) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Millitim tartқан azabiğa köñül kandaқ çidar.* (Milletimin çektiği azaba gönül nasıl dayanır?) -AUŞ, 35, 37.
- ❖ *Cénimdin acriğan kün bu tiriklik boldi bir alvañ.* (O canımdan ayrıldığı gün oldu ağır yük bu can / Kaldım çöllerde yalnız, vay, işim artık yaman oldu) -AUŞ, 153, 154.
- ❖ *Éti Cinniñ özi cin, Cinniñ küni bolğay kıyin, / Etibari bir tiyin, kilğan işi kamlaşmidi.* (Adı Cin'in kendi cin, cinin günü olur kıyın / İtibarı bir tiyin, yaptığı iş olmadı) -AUŞ, 163, 166.
- ❖ *Men hemişe oyliğan oyum séniñ heқkıñdidur, / Hem yene kilğan sözüm da'im séniñ vesliñdidur.* (Bütün düşüncelerim hep senin hakkındadır / Söylediklerim de yine daima vashın hakkındadır.) -AUŞ, 185, 186.
- ❖ *Çin yiğit éytқан sözidin, yolvas izidin yanmiğay.* (Gerçek yiğit sözünden, arslan izinden dönemez) -AUŞ, 128, 130.
- ❖ *Қatti-қaldi қariğan yerde séniñ bu şa'iriñ, / Tiliseñ kilgil musulman, tiliseñ men kapiriñ.* (Donakaldı baktığı yerde senin bu şairin / Dilersen et müslüman, dilersen men kâfirin) -AUŞ, 22, 24.
- ❖ *Abduhaliқ, hanumaniñni bizet, қoluñga al, / “Ölmigen canda ümid bar” қop bahar sazini çal.* (Abdülhalûk hanümanını bezet, eline al / “Çıkmadık canda umut var”, kalk bahar sazını çal) -AUŞ, 117, 119.

Abdulhalûk Uygur, bu sıfat-fiil ekini çoğunlukla nitelediği isim unsurunu düşürüp adlaşmış sıfat olarak da şiirlerinde kullanmıştır.

TT'deki -(y)An sıfat-fiiline karşılık gelen kullanımlar:

- ❖ *Hay seteñ baliğan, / Senmu sen canan. / Kimdur bilemsen, / Otuñda yanğan.* (Ey güzel yavrum / Sen miydin canan / Kimdir bilir misin / Ateşinle yanan) -AUŞ, 28, 29.
- ❖ *İstigenler béşiğa huma konuşni istimes* (Arayanların başına Hüma konmak istemez) -AUŞ, 35, 36.
- ❖ *Te'avunu-tenasur orniga bizlerde bir adet, / Yéni başni kötergenni orup yıққanimiz bardur.* (Hristiyanların aksine bizlerdeki bir âdet / Başını kaldıranı vurup yıktığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Кızil közlük, körelmeslik ve ya özi қilalmasıқ, / Қılay деп bel baғlıанlarga түрлүк түмен бөhtanimiz bardur.* (Ben benlik, çekemezlik ya da beceriksizlik / Yapayım deyip bel bağlayanlara bin türlü iftiramız vardır) -AUŞ, 40, 43.

- ❖ *Bular kılmakta bizlerge tümen türlü hakaretler, / Bilelmeymen bu sözlerni, **kılingan** bizge çaççaçmu?* (Bunlar bize yağdırmakta bin bir türlü hakaret / Bilmiyorum bu sözler bize yapılan çaççaç mı?) -AUŞ, 207, 210.
- ❖ *Bu cahan tar keldimu, hemrah boluş har keldimu, / Derdi devran üstige eşkiñni **koşkan** kaydisen?* (Bu cihan dar mı geldi, dost olmak ar mı geldi / Derd-i devrân üstüne aşk derdini katan neredesin?) -AUŞ, 61, 62.

Özellikle şu örneklerde şair, yakalamak istediği anlam yoğunluğunu ve estetiği -K⁴An sıfat fiilinin nitelediği ismi düşürüp her mısranın sonunda adlaşmış sıfat unsurunu tekrarlayarak elde etmiştir.

- ❖ *Sen-sen yürekke otlarni **salğan**, / Ekli hoşumni söz bilen **alğan**. / Muhebbet sazin hoş avaz **çalğan**, / Bakmamsen kiya, vay seteñ baliğan.* (Sensin aşkıyla yüreği yakan / Şirin sözüyle aklımı alan / Aşk sazımı hoş güzel çalan / Bakiver şöyle, ey güzel canan) -AUŞ, 105, 107.

TT'deki -DİK sıfat-fiiline karşılık gelen kullanımlar aşağıda gösterilmiştir. Bu kullanımlara dikkatle bakılırsa, Abdülhalûk Uygur, -K⁴An eki üzerinde I teklik iyelik eki ve "bardur" kelimesini her beyitte tekrarlayarak kafiye oluşturmuş ve bir ahenk yakalamıştır.

- ❖ *Yene yurt paydisiga cem'iy bolmaqlık besî müşkül, / Eger bir yerde toy bolsa, bérîp **yatқанımız** bardur.* (Üstelik yurt yararına toplanmak hiç de kolay değil / Eğer bir yerde düğün varsa gidip yattığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Umumniñ paydisiga yüz yilda hem esla çüşenmeyimiz, / Zıyan kılamak için bolsa eceb **çaққанımız** bardur.* (Kamu menfaatini yüzyılda bir düşünmeyiz / Zarar vermeğe gelince vurup kıldığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Oyun-çaççaқ tüpeylidin öz ara bi'et bolsaқ, / Yaraştırurp koyuş nede, arıga ot **yаққанımız** bardur.* (Oyun, şaka nedeniyle kendi aramızda kavga olsa / Değil barıştırmak, ateşi körüklediğimiz vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *İlim-penge yürüş kılgan uçar kökte - üzer suda, / Minişke kotur eşek yok, piyade **қалғанımız** bardur.* (İlim yolunda giden uçar gökte, yüzer suda / Binmeye eşek bile yok yayan kaldığımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Gürkirep kelse aptomobil, néme bu ey Huda'yim dep, / Ekiñni işlitelmey hañ-tañ kêtîp **қалғанımız** bardur.* (Gürültüyle gelse otomobil nedir bu Allahım diye / Akılı hiç kullanmadan şaşıp kaldığımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Hüner bilen sana'ette "yétiştuқ" emdi iş pütti, / Umaç içmekke humdanda gédir **куyғанımız** bardur.* (Hüner ve sanayide "yetiştik" artık iş bitti / Yahni içmeye fırında tas yaptığımız vardır) -AUŞ, 40, 42.
- ❖ *Misli cennet tagu deryani bézeşke yok kişi, / Yastuқni қirlap қoyup bigem **yatқанımız** bardur.* (Cennet gibi dağ ve nehri bezemeye kişi yok / Yastığı kat kat koyup gamsız yattığımız vardır) -AUŞ, 40, 43.
- ❖ *"Körüngeñ tagyıraқ emes" Abdühalik küt ümid, / Séğinganiñ kélidu, süzülor şunda cahan.* ("Görünen dağ uzak değildir" der, Abdülhalûk umut bekle / Özlediğin gelecek, düzelir cihan o zaman) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *-Ey adaş, çüñüñde körgeñ şum pelekniñ teқdiri, / Oñuñda **кörgeñleriñniñ** çüñüñdiki bir temsili.* ("Ey arkadaş gördüğün kötü feleğin takdiri / Gerçekte gördüklerinin rüyadaki temsili) -AUŞ, 69, 72.

YUT'da -K⁴An eki, üzerine ünlü ile başlayan bir ek gelip açık orta hece durumuna geçerse bazen ekteki "a", "e" ünlüsü "i" ye dönüşür. Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde de ekin -gin şeklinde kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır:

❖ **Talliginim** gül emes, / Söygen güzel yarim méniñ. / Bu güzel yarim üçün / Bolsun pida canim méniñ. (Seçtiğim çiçek değil / Sevdiğim güzel yârim benim / Bu güzel yârim için / Fedâ olsun canım benim) -AUŞ, 161, 162.

❖ **Turğnimdin** yahşiraktır, öyge kêtîp ƙalğnim, / Abduhalik olturup, héç tapmiğay munda savab. (Misafir gelmiş diye duyup ne yazık ki gelmişim / Ben için ölümdür bu harama ortak oluşum / Burada kalmaktansa iyi eve hemen dönüşüm / Abdülhalûk oturup burada bulamaz hiç sevap) -AUŞ, 165, 167.

-K^AAn sıfat-fiil ekinin bazı kullanımları TT'de zarf-fiil ekleriyle karşılanır:

❖ **Yar ketkenniñ** buyaƙi, / Yürek bağrim ézildi. (Yârim gitti gideli / Yüreciğim ezild) -AUŞ, 30, 31.

Bu sıfat-fiil eki ayrıca, TT'deki -m^Aş sıfat-fiilinin görevini de karşılamaktadır:

❖ **Şeytan şilliğa mingendek**, day-day soñra nay, nay, nay. (Kurstan yenilik beklerken eski makam yine lay, lay, lay.) -AUŞ, 188, 190.

❖ **Ey ƙemer**, ƙarişiñda men heyrette ƙaldim uşbu tün, / Mahi ruhsariñ séniñ on töt iken **tolğan** bukün. (Ey güzel karşında ben hayrette kaldım işbu tün / Benziyorsun sanki on dördüne dolmuş aya bugün) -AUŞ, 21, 23.

❖ **Tenliriñ almasƙa oħşaş aƙ süzük bir şe'lidir**, / Héne **yakƙan** tirniƙiñ misli bedehşan le'lidir. (Vücudun elmas gibi beyaz, Hindistan şâlidir / Kına yakılmış tırnakların sanki Bedahşan lâlidir) -AUŞ, 22, 24.

❖ **Cahan tarihida meşhur atalğan** namimiz Uygur, / Ƙélişmaymiz bu şumlardın, emesmiz yaki aşƙaƙmu. (Cihan tarihinde meşhûr bizim adımız Uygur / Neyimiz eksik ki bu uğursuzlardan, yoksa biz askak mı?) -AUŞ, 207, 210.

-K^AAn eki "birle" ve "bilen" edatları ile kullanılınca "-sa dA" ile karşılanabilecek şart şekilleri meydana getirmektedir:

❖ **Boylıgan birle** yiraƙtın zerriçe yoƙ pa'ide, / Yaki bolmaysen ravaƙtın bezi-bezi aşƙar. (Uzaktan dolaşsa da zerre kadar faydası yok / Göstermiyorsun kendini ya da revaktan aşıkâr) -AUŞ, 63, 65.

❖ **Üğütler tohtimastin**, u üğütleşke ümidi zor, / Çüšenmey bizirip **turğan bilen** hem tohtitaliğaymu? (Üğütler kesilmesin, o üğütten umut bekler / Anlamadan dursalar da bunu durdurabilecek mi?) -AUŞ, 85, 87.

❖ **Ayrilip sendin**, şubu küñge ƙeder yadimdisen, / Miñ hiyal **ƙılğan bilen** da'im meger yadimdisen. (Ayrıldığımdan beri bugüne dek aklımdasın / Bin türlü hayal etsem de yine aklımdasın.) -AUŞ, 185, 186.

❖ **Menilik sirliƙ ƙarap**: "Bolğın aman yarim" dédi, / "Men özüm **ketken bilen** séniñ bilen yadim" dédi. (Anlamlı gizemli bakıp: "Aman ol yârim " dedi / "Ben kendim gitsem de seninledir yâdım " dedi) -AUŞ, 55, 56.

-K^AAn eki üzerine ilgi durum ekini ve +ki aitlik ekini alarak aitlik zamirine dönüşebilir.

❖ **Hakimi mutlek bolup**, pare yep, yambu ƙoyup, / Eyni toñguzdek semrimek, yamulda **olturğanniñki**. (Diktatör olup, rüşvet alıp rüşvet vermek / Domuz gibi semirmek işidir yamulda yatanların) -AUŞ, 77, 79.

- ❖ *Zulmîga mehkum bolup, baş urup, kol koşturup, / Néme dése rast démek, kullukta kalğanniñki.* (Zulmüne mahkûm olup, yer öpüp, el bağlayıp / Ne derse evet demek işidir kullukta kalanların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *İlim-penge yol écip, cevlan kılıp nur çécip, / Yayrimağ kökre kérip, tedbir-ekil tapğanniñki.* (Erişip bir kuruşluk mevkiye, sığamadan derisine / Halkı perişan etmek işidir dalkavukların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *Tova-teksir okuşup, kanaydin alsa korkušup, / Estaipurulla okuş, alvasti başğanniñki.* (Tövbe taksir okuyup, boğazı sıkılsa korkup / Dua âyet okumak işidir cin çarpanları) -AUŞ, 78, 80.
-K⁴An ekinin olumsuzluk eki ile kullanımına ilişkin örneker şöyledir:
- ❖ *Yildin aşkan erdi oñ yanında yel bar dégili, / Bu yélige kalğınan dünya davası kalmidi.* (Bir senedir sağ yanında bir gaz var diyordu / Bu gazına kılmadığı hiçbir çare kalmadı.) -AUŞ, 168, 170.
- ❖ *Ey pelek, saña qarap çerh hem tetür boldi ravan, / Yol tonup yüralmiğan karğı zamanni ne kıluy.* (Ey felek sana bakıp çark da tersine gidiyor / Yolunu bulup yürüyemediğim kör zamanı neleyim?) -AUŞ, 112, 113.
- ❖ *Dostlirim, yorumiğan zulmet zamanni ne kıluy, / Başkili bolmas tikenlik bu zamanni ne kıluy.* (Dostlarım işsiz zulmet zamanı neleyim / Yürülmez dikenli bu zamanı neleyim?) -AUŞ, 112, 113.
- ❖ *Davamlaştı bu ceñ dehşet, çöçütüp hökümranları / Zulumdin tartmiğan kolni, gunahsız elni bağlapmu.* (Devam etti bu cenk korkunç ürkütüp hükümdarları / Zulümden elini çekmeyen, günahsız halkı bağlap mı) -AUŞ, 208, 211.
- ❖ *Ah maña yetküzmigen dünya imiş geddarilik.* (Ah beni engelleyen dünya imiş gaddarlık) -AUŞ, 185, 186.

2.2.2. -(A)r

TT yazı dilinde daha çok süreklilik bildiren bir geniş zamanı gösteren bu sıfat-fiil eki, şimdiki zamandan başlayarak gelecek zamana uzanan bir anlam genişliğine sahiptir. Bu sıfat-fiil eki TT'de daha çok sıfat kullanılışı ile yerleşmiş, geçici hareket adı olarak çok az kullanılmaktadır.²³

TT yazı dilinde geçici hareket adı olarak seyrek kullanılan bu sıfat-fiil ekinin YUT'daki kullanımları da benzer özellikler taşımaktadır.²⁴ Olumsuz şekli -mAs'a göre daha az kullanıldığı görülmektedir. Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde de -(A)r sıfat-fiil ekinin kullanımı -mAs ekine oranla oldukça seyrek.

- ❖ *Nezirige ülgürüp kelduk elemler içide, / körgeñ zaman canni koyar yer kalmidi.* (Aşına yetişip geldik elemler içinde / (Yas kuşağını) görünce canı koyacak yer kalmadı) -AUŞ, 168, 170.
- ❖ *Yırakta parlıyır yultuz, eceb aymu ve ya çolpan, / Kéçemu yaki kündüzmu ve yaki iç puşar çagmu?* (Uzaktan parlıyor yıldız yoksa ay mı veya çopan / Gece mi ya da gündüz veya sıkıntı basacak çağ mı?) -AUŞ, 209, 212.
- ❖ *Puşaymanğa kaçça yok, / Can koyar yer kalğınay.* (Pişmanlık fayda vermez / Canı koyacak yer kalmayacak.) -AUŞ, 99, 102.

²³ Bu sıfat-fiil ekinin TT'deki kullanımı ile ilgili olarak bk. Zeynep Korkmaz, *age.*, 950-956; Tahsin Banguoğlu, *age.*, s. 425-426; Haydar Ediskun, *age.*, s. 250.

²⁴ Bu sıfat-fiil ekinin YUT'daki kullanımı ile ilgili olarak bk. Bk. Rıdvan Öztürk, *age.*, 104.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Abdulhalûk Uygur, bu sıfat-fiil eklerini bir ismi niteleyip onun sıfatı olarak kullanabildiği gibi nitelediği ismi düşürüp adlaşmış sıfat olarak da kullanmıştır:

- ❖ *Yar kêtîp eceb kıldi, / Kêterini kim bildi. / Yar ketkenniñ buyaķi, / Yürek baĝrim êzildi. (Yâr gidip aklım aldı / Gideceğın kim bildi / Yârim gitti gideli / Yüreciğim ezildi) -AUŞ, 30, 31.*

-(A)r sıfat-fiil eki bulunma durumu ile birlikte kullanıldığında birleşik zarf-fiil fonksiyonu üstlenmektedir. Bu tür yapılar "İsim-fiil ve Sıfat-fiillerle Kurulan Zarf-fiiller" başlığı altında değerlendirilmiştir.

2.2.3. -mAs

-(A)r sıfat-fiil ekinin olumsuz biçimi olan -mAs eki de birleştiği fiile süreklilik anlamı katan bir sıfat-fiil şeklidir. -mAs sıfat-fiili, -(A)r sıfat-fiil ekinin aksine hareket bildiren geçici sıfatlar türetmektedir. Ekin adlaşmış bir şekilde kullanılışı oldukça nadiridir.²⁵

YUT'da da TT'de olduğu gibi yaygın bir kullanıma sahip olan ekin Abdulhalûk Uygur'un şiiirlerinde kullanılışı ile ilgili pek çok örneğe rastlıyoruz:²⁶

- ❖ *Ol kuyaş tarlık kılip, çaçķani rast oħşaydu yaĝ, / Şul sevebtinmu yüzüñde bar eceb yütmes bu daĝ. (O güneş kıskancından saçmışa benziyor yüzüne yaĝ / O sebeptendir mi ki yüzünde oluşmuş silinmez daĝ) -AUŞ, 21, 23.*
- ❖ *El-yurtniñ derdige kılçimu derman bolmiduķ bizler, / Kêlur bir kün aşu çağda orniga kelmes puşmanimiz bardur. (İlin yurdun derdine hiç derman olmadık bizler / Bir gün gelir o zaman çok çok pişmanımız vardır) -AUŞ, 40, 43.*
- ❖ *Tevekkül birle uħlap, yaħşi pursetler kêtîp kıldi, / Tevekkül vaķti ötti, işlimes künler yêķin boldi. (Tevekkülle uyuya uyuya iyi fırsatlar kaçırıldı / Tevekkül zamanı geçti, yaramaz günler yaklaştı) -AUŞ, 109, 111.*
- ❖ *Dostlirim, yorumıĝan zulmet zamanni ne kılay, / Basķili bolmas tikenlik bu zamanni ne kılay. (Dostlarım ışksız zulmet zamanı neyleyim / Yürünmez dikenli bu zamanı neyleyim?) -AUŞ, 112, 113.*
- ❖ *Abduhalıķniñ sözi dep étibar kılmay kêlip, / Uşbu vicdanni kényin pütmes azabķa salmiğil. (Abdülhalûk'un sözü diye itibar etmeyip / Bu vicdanı sonra tükenmez azaba koyma) -AUŞ, 164, 167.*
- ❖ *Ķurumas yadi bilen ikki közümde esli yaş. (Kurumuyor hayaliyle iki gözümde bu yaş.) -AUŞ, 116, 118.*
- ❖ *Vicdaniñni aħiri pütmes azabķa salmiğil. (Sonunda vicdanınızı bitmez azaba atmayın) -AUŞ, 117, 119.*

-mAs ekinin üzerine durum eklerini alarak isimleştiği örnekler, Abdulhalûk Uygur'un şiiirlerinde de nadiren görülmektedir:

- ❖ *İstigeni istimeydu bu köñülñiñ ħahişi, / İstimesni tola istep yéginim azaridur. (İsteyeni istemiyor bu gönülün isteği / İstemeyeni isteyip çok yediğim onca azardır)*

Abdulhalûk Uygur'un şiiirlerinde ayrıca -mAs sıfat-fiil ekinin +I³K⁴ isimden isim yapma eki ile birlikte kullanıldığı ve bir birleşik isim-fiil eki gibi vazife gördüğü örneklere de rastlanmaktadır.

²⁵ Bk. Zeynek Korkmaz, *age.*, s. 956.

²⁶ Ekin YUT'daki kullanımı ile ilgili olarak bk. Rıdvan Öztürk, *age.*, s. 104.

TT yazı dilinde de gördüğümüz bu tarz kullanımlarda artık ekin hareket ve zaman gösterme özelliği körelmekte ve soyut adlar oluşturmaktadır.²⁷

- ❖ *Çizil közlük, körelmeslik ve ya özi kılalmaslık, / kılay dep bel bağliğanlarga türlük tümen böhtanimiz bardur.* (Ben benlik, çekemezlik ya da beceriksizlik / Yapayım diyene bin türlü iftiramız vardır) -AUŞ, 40, 43.
- ❖ *Némançe kötürelmeslik elemlik macira keldi.* (Kaldırılmaz ağırlıkta bunca elem macera geldi.) -AUŞ, 145, 147.

Bu kullanım YUT fiil çekiminde “kérek” ve “lazim” kelimeleri ile birlikte gereklilik çekimini de karşılamaktadır.²⁸

2.3. Gelecek Zaman Bildiren Sıfat-fiiller

Gelecek zaman-sıfat fiilleri, hem TT'de hem de YUT'da yaygın bir kullanılışa sahiptir. Bu tür sıfat fiiller, bir hareketi bir fiile gelecek zamanda gerçekleşecek bir vasıf halinde yükler ve genellikle birleştiği ad ile bir sıfat tamlaması oluşturarak tamlamanın cümledeki görevine katılır.²⁹ Çok ilginçtir ki, Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde gelecek zaman sıfat-fiillerine hiç rastlanmaz. Çok iyi eğitim almış, 6-7 dil bilen ve YUT'un tüm gramer şekillerini mükemmel kullanan ve bir devre damgasını vuran Abdülhalûk Uygur gibi bir şairin bu ekleri bilmemesi mümkün değildir. O halde, burada öne çıkan konu, bildiği halde neden kullanmadığı veya kullanmamasının sebebinin ne olduğudur. Abdülhalûk Uygur'un hayatı, Abdülkadir Abdülvaris Azizi, Kutluk Şevki ve Mehmet Ali Tevfik gibi o dönemin önde gelen şahsiyetlerinin hayatı gibi sürekli mücadeleyle geçmiştir. Onun derdi, milleti uyandırmak; esarete, zulme, adaletsizliğe, eşitsizliğe, cahilliğe karşı özgürlüğü, sosyal adaleti, eşitliği, ilmi ve yeniliği savunmaktır. Uygur Türklerinin içinde bulunduğu durumdur tüm kaygısı. Bu yüzden gelecekle değil, o gün ile, yaşanan an ile ilgilenmiştir. Bunun için de şiirlerinde gelecek zamanı ifade eden bu tür yapılar yaşanan anı, geçmişini ifade eden yapılarla çok az kullanılmıştır.

2.3.1. -idiğan / -ydiğan

Gelecek zaman sıfat-fiil ekidir. YUT'da yaygın bir kullanılışa sahiptir. Ünsüzle biten fiillere *-idiğan*, ünlü ile biten fiillere ise *-ydiğan* şekli getirilir. Bu şekil aynı zamanda üzerine şahıs eklerini de alarak gelecek zaman için de (*işle-ydiğan men 'çalışacağı'm', küt-idiğan-siler 'bekleyeceksiniz', yéz-iş-ma-ydiğan 'yazmayacaklar' vb.*) yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.³⁰

YUT'da yaygın olarak kullanılan ve gelecek zaman ifadesinden başka geniş zamanı da karşılayan bir şekil olmasına rağmen Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde bu sıfat-fiil ekinin kullanımına hiç rastlanmaz. Sadece bir örnekte fiil çekim eki olarak gelecek zamanı ifade etmek için kullanılmıştır:

- ❖ *Yahşidin yahşi çıkar / Çıkar boğundin hem hesel. / Yimiseñ yémeydiğan- / Yemekni bolmaysen késel.* (İyilerden iyi çıkar / Arılardan çıkar bal / Yemesen yenmeyecek- / Yemeği olmazsın hasta) -AUŞ, 177, 183.

2.3.2. -eçek

TT'de işlek bir sıfat-fiil eki olarak kullanılan bu ek, YUT'da sadece bir örnekte kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır.

- ❖ *Ketse kıldin bu genimet pursiti, / Kéleçek işiñ çataq, işiñ çataq.* (Gitse eğer elinden bu değerli fırsatlar / Gelecekte işin kesat, işin kesat.) -AUŞ, 44, 46.

²⁷ TT yazı dilinde *-mAz* ekinin *+IK* eki ile genişleyerek kullanımı ile karşılaştırmak için bk. Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 961-962.

²⁸ Bk. Rıdvan Öztürk, *age.*, s. 89.

²⁹ Bk. Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 966.

³⁰ Ekin YUT'da gelecek zaman eki olarak kullanımı için bk. Rıdvan Öztürk, *age.*, s. 83-83.

2.3.3. -K⁴U

Sıfat-fiil eki olarak kullanılışı oldukça sınırlıdır. Tam bir sıfat-fiil eki özelliği göstermez. Gelecek zaman eki olarak da kullanılan bu ek, üzerine iyelik ekleri ile birlikte “var”, “yok” veya “kel-” kelimelerinden birini alarak fiil çekiminde istek kipini de karşılamaktadır. Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde sadece bir örnekte gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak adlanmış bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir:

- ❖ *Kélur tañla ne işlar bolgusini eylidiñ meçul.* (Gelecekte olacak işleri eyledin meçul) - AUŞ, 74, 76.

YUT'da -K⁴U eki, üçüncü teklik iyelik eki ile birlikte, birleşik bir ek görünümündedir ve gelecek zamanı karşılamaktadır. Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde sıfat-fiil eki olarak kullanımına neredeyse hiç rastlanmayan ekin 3 örnekte gelecek zaman eki olarak kullanıldığı görülmüştür:

- ❖ *Yar veslige yétiştur / Arzu-arminim méniñ. / Bolgusi bir kün nésip. / Derdimge dermanim méniñ.* (Sevgilime kavuşmaktır / Arzu isteğim benim / Bir gün nasip olacaktır / Derdime dermanım benim) -AUŞ, 191, 192.
- ❖ *Erzu halimni saña baştin-ayağ kılsam bayan. / Dildiki armanu-arzum bolgusi az-maz ayan.* (Arz ve hâlimi sana baştan sona anlatsam / Kalbimdeki hasret arzum olacak biraz ayan) - AUŞ, 57, 59.
- ❖ *Sen veten, millet déseñ, tarihta namiñ kalgusi, / Bol cesur, aliy nişan, kölçek bulağğa kanmiğil.* (Sen vatan, millet desen, tarihte adın kalacak / Cesur ol, hedef büyük, gölet sularına kanma) -AUŞ, 164, 167.

YUT'da -K⁴U ekinin +I³K⁴ eki ile genişlemiş şekilleri "gereklilik" anlamı ile kullanılmaktadır:

- ❖ *Körgülükni körgülük, ya Abduhalik ölgülük, / İkkiniñ birige turmaq, her canğa bolsun şu hitab.* (Başa geleni görmeli, ya Abdülhalûk ölmeli / İkisinden birini seçmeli, herkese olsun bu hitap.) -AUŞ, 135, 136.

3. Zarf-fiiller

Zarf-fiiller, zarf işleyişine girmiş bulunan, zarf olarak kullanılan fiil şekilleridir. Zarf-fiiller, bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa ve zamana bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler. Daha kestirme bir anlatımla, zarf-fiiller, fiillerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır. Çekimli fiile dönüşmeleri mümkün değildir.³¹

YUT'da kullanılan zarf-fiilleri de TT yazı dilindekiler gibi, yapıları bakımından üç gruba ayırabiliriz: 1. Gerçek Zarf-fiiller, 2. İsim-fiil ve Sıfat-fiillerle Kurulan Zarf-fiiller, 3. Zarf-fiil Olarak Kullanılan Diğer Şekiller.

³¹ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 983; Ayrıca bk. Muharrem Ergin, *age.*, s. 319-320, Haydar Ediskun, *age.*, s. 352.

Gerçek Zarf-fiiller	İsim-fiil ve Sıfat-fiillerle Kurulan Zarf-fiiller	Zarf-fiil Olarak Kullanılan Diğer Şekiller
-(I ³)p -A / -y -mAy -K ⁴ Aç -K ⁴ ili -K ⁴ içe -K ⁴ Unçe	-K ⁴ AndA -K ⁴ AnGA -K ⁴ Ançe -K ⁴ Anséri -ArdA -mAstA -mastin / -masdan -(I ³)şKA -mAsKA -K ⁴ AçKA	-sA

3.1. Gerçek Zarf-fiiller

Gerçek Zarf-fiiller, her türlü fiil kök ve gövdelerine belirli zarf-fiil eklerinin getirilmesi ile kurulan şekillerdir.

3.1.1. -(I³)p

YUT'de en çok kullanılan zarf-fiil ekidir. Ünlü ile biten fiillere doğrudan doğruya, ünsüzle biten fiillere ise düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak *-i*, *-u*, *-ü* yardımcı ünlülerinden birini alarak gelir. -(I³)p eki, Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde en çok tercih ettiği zarf-fiil ekidir.

-(I³)p zarf-fiil eki, bağlı bulunduğu hareketten biraz önce gerçekleşmiş olan bir hareketi karşılar. Bildirdiği hareketteki zaman kavramı ile, teklik, çokluk kavramını bağlı bulunduğu esas fiilden alır ve esas fiilin yapılış tarzını gösteren bir işlev yüklenir.

- ❖ *Tevrinip ketseñ eceb yelpünedur bu saçliriñ, / İltipatiñdin ümid eylep akur kan-yaşlırim.* (Bir kımıldarsan, hayret, dalgalanır bu saçların / İltifatını ümid edip akar kanlı yaşlarım) -AUŞ, 22, 24.
- ❖ *Yar kêtîp eceb kıldi.* (Yâr gidip aklım aldı.) -AUŞ, 30, 31.
- ❖ *İç puşup köñlüm yérim, yar kelmidi dep har u zar.* (Canım sıkılıyor benim yâr gelmedi diye har ü zar / Yok vücudum rahatı, oldu hayalim tarumar) -AUŞ, 63, 65.
- ❖ *Çiķip boran tereppal, çüşmidi esla témim yamğur.* (Çıktı fırtına anîden ama yağmadı damla yağmur.) -AUŞ, 86, 88.
- ❖ *Saçliriñ reķibliriñ köñli kebi bir sir kıara, / Evrişimdek yelpünüp saldi köñülge çık yara.* (Saçların rakiplerin gönlü gibi zifir kara / Nazlı dalgalanışı açtı gönülde çok yara) -AUŞ, 22, 23.
- ❖ *Bir kıaraşta saldi otni aldi canni bu hénim, / Bir bala boldi maña bezgek çüşıp titrep ténim.* (Bir bakişla yaktı beni, aldı canı bu hanım / Bir belâ oldu bana sara gibi titrer tenim) -AUŞ, 25, 27.
- ❖ *Ķed siyakini kôrüp aşik boldum bıkarar, / İşk oti - dozaķ oti, bu köñül kıandaķ çidar?* (Boyu endamını görüp âşık oldum ansızın / Aşk ateşi cehennem ateşidir bu gönül için) -AUŞ, 25, 27.
- ❖ *Ķançe mañdim arķisidin tuymidi bir-bir bésip, / Belki hergiz bolmiğay köñlide mendek bir*

gërib. (Adım adım izledim, ama duymadı bile / Belki gönlünde yer yok benim gibi garibe) -AUŞ, 25, 27.

- ❖ *Ot bolattım, tolğınattım men yënip çaçmaqsıman, / El éğir yatquda boldi hem bilişni istimes.* (Ateş olup kıvranımlarım hasretinle şimşek gibi / Halk derin uykudadır bunu anlamak istemez) -AUŞ, 34, 36.
- ❖ *U uzun, bu kıska dep havşip yürüdü beziler, / Öğri tegse öyde malğa iz tépişni istimes.* (O uzun bu kısa deyip havlıyorlar bazılar / Hırsız evden malı götürse izini bulmak istemez) -AUŞ, 34, 36.
- ❖ *İzlidi huma kuşını künde köklerge karap, / İstigenler béşiğa huma konuşni istimes.* (Aradılar huma kuşunu her gün göklere bakıp / Arayanların başına huma konmak istemez) -AUŞ, 35, 36.
- ❖ *Yene yurt paydisiga cem'iy bolmaqlık besi müşköl, / Eger bir yerde toy bolsa, bérip yatқанımız bardur.* (Üstelik yurt yararına toplanmak hiç de kolay değil / Eğer bir yerde düğün varsa gidip yattığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Biri bir yahşilik kılsa, uniñ yadini kılmak yok, / Épi kelse bérip evretlerin açқанımız bardur.* (Bir insan bir iyilik etse, değil onu yâd etmek / Fırsat olsa gidip avretini açtığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Hata'en dostimizda bir eyib zahir bolup kalsa, / Yoşurmay birge onni tépip katқанımız bardur.* (Yanlışlıkla dostumuzda bir kusur zahir olsa / Değil örtmek, bire on sayışımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Babalar şöhritini, géyritini héç séginmasmız / kélip geplet cahalette yumup köz, po atқанımız bardur.* (Ataların şöhratını, gayretini hiç anmayız da / Cehalette gözü yumup havadan attığımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Oyun-çaççaç tüpeylidin öz ara bi'et bolsaç, / Yaraştırurup koyuş nede, arıga ot yaққанımız bardur.* (Oyun, şaka nedeniyle kendi aramızda kavga olsa / Değil barıştırmak, ateşi körüklediğimiz vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Gürkirep kelse aptomobil, néme bu ey Huda'yim dep, / Eқilni işlitelmey hañ-tañ kétip kalғанımız bardur.* (Gürültüyle gelse otomobil nedir bu Allahım diye / Akli hiç kullanmadan şaşıp kaldığımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Köz éçip etrapқа obdan bakmisañ, / Ölısen armanda, bir kün na'ilac.* (Göz açıp etrafa iyice bakmazsan / Ölırsün hasretle bir gün çaresiz.) -AUŞ, 44, 46.
- ❖ *Köyünüp haliñğa, oyğatsam séni, / Añlimaysen zadi, néme bolğunuñ?* (Hâline acıyıp seni uyandırsam / Duymuyorsun, söyle bana ne oldun.) -AUŞ, 44,45, 46.
- ❖ *Béşiñni élip kettiñ, / Birmu kelmidiñ ey yar.* (Başını aldım gittin / Bir daha gelmedin yâr.) -AUŞ, 48, 51.
- ❖ *Tün, köz uykudin kaçtı, / Oti ötüp tutaştı.* (Gece uykular kaçtı / Ateşi tutuşup yaktı.) -AUŞ, 48, 51.
- ❖ *Körsetmensen yüzüñni, / Pinhan kılip özüñni.* (Göstermez misin yüzünü / Gizlemeden özünü.) -AUŞ, 49, 52.
- ❖ *Köydürüp köp örtidi, köp kaldı sözlerdin bu til.* (Yakıp kül etti beni aşkıyla tutuldu bu dil) -AUŞ, 57, 59.
- ❖ *Yiğa қанap bu tilim sözlerge hali yok idi.* (Ağlamaktan dilimin konuşmaya hâli yok idi.) -AUŞ, 58, 60.

- ❖ *Bakmide **kaytıp** meniñ halimğa u şepket şo'ar* (Bilmem bir gün girdi sarayına bir daha çıkmadı / Bakmadı dönüp benim hâlime o şefkatşiar) -AUŞ, 63, 65.
- ❖ ***Bozurup** maña **karap** , béşini neççe tatlıdı, / **Koşumisini türüp** ayğa **karap** söz başlıdı.* (Benzi uçmuş, bana bakıp başını bir kaç kez kaşdı / Kaşlarını çatarak aya bakıp söze başladı) -AUŞ, 67, 70.
- ❖ *Uygur **éçip** közüñni, / **Tonutup** koy özüñni.* (Uygur açıp gözünü / Tanıtıp koy özünü.) -AUŞ, 100, 102.
- ❖ *Kéçe her kim ögziside tağ şamaliğa **karap** , / “*Kel, cénimniñ rahiti*” **dep** telmürer bek intizar.* (Gece herkes dam üstünde dağ rüzgârına bakıp / "Gel keyfim gel" diyerek yatıp eder intizâr) -AUŞ, 103, 104.

Abdulhalûk Uygur'un $-(I^3)p$ zarf-fiil ekini de diğer fiilimsiler gibi mısralarının sonunda yaptığı kafiyelerle şiirlerinde bir ahenk unsuru olarak kullandığını görmekteyiz.

- ❖ *Her küni **karap boylap** , / *Miñ merre séni oylap.* / *Yollarda séni sorap,* / *Öyge kaytımén naçar.* (Her gün yoluna bakıp / Senin hayalinle dalıp / Yollarda seni sorup / Eve dönerim naçar) -AUŞ, 48, 51.*
- ❖ *Hiyal eylisem **yétip** , / **Yénip** kelmide **bérıp** , / *Yürek bağrimni **yérıp** ,* / *Azab kıladur bisyar.* (Hayal etsem ben yatıp / Geri dönmedi varıp / Yürek bağrımı yarıp / Azap veriyor çok.) -AUŞ, 48, 49, 51.*

$-(I^3)p$ ekinin genişlemiş şekli olan $-(U)pAn$ / $-(y)UbAn$ şekilleri Köktürkçe'deki Oğuzca unsurlar arasında değerlendirilmiştir.³² Söz konusu genişlemiş şekiller, ET'nin devamı olarak bugün YUT'da özellikle klâsik tarzda yazılmış şiirlerde *-ban* şekli ile kullanılmaktadır. Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde de $-(I^3)p$ ekinin genişlemiş şekli olan bu *"-ban"* şekline de çok fazla yer verdiği görülmektedir. Onun bu kullanımı, klâsik şiir tarzına verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir:

- ❖ *Téhimu **bağıban** belni, davalap derdni yaşa sa'adette.* (Belini sıkı bağlayıp derde çare bul yaşa saadette) -AUŞ, 145, 147.
- ❖ *“Heyr, körüşermiz” **déban** , ayrılıştuğ na'ilac, / *Uygur yoğattı ésnı, dédi, behtim zadı kac.* (“Güle güle, görüşürüz ” diye ayrıldık bîçare / Uygur kaybetti kendini dedi bahtım zaten*

³² Bu konuda Zeynep Korkmaz, "Taş yazıtlarla *n* lehçesi ve nadiren de *y* lehçesi metinlerinde görülen bu ek, *-p* zarf-fiil ekinin genişletilmiş bir türüdür. Türkiye Türkçesindeki *-p* ve *-araç* / *-erek* eklerini karşılar. Kullanılışı oldukça boldur: *bunca bodun kelipen sıgtamış yoğlamış* (BK E 5); *sü sülepen tört buluñdağı bodunuğ kop almış kop baz kılmış* (KT E 2); *yaylığ tağına ağıpan yaylayur tururmen* (Alt. Gr. § 231; Orkh. Türkic s. 183); *kelipenin 'gelerek', tutupanın 'tutarak'* (M II, 12-2 ve ö.; Alt. Gr. § 231 N.). Biz bu eki, daha sonraki dönemde ön sesi tonlulaşmış *-ban/ -ben, -banı/-beni, -banın/benin* genişletilmiş türleri ile Eski Anadolu metinlerinde bol bol bulabilmekteyiz. Bu nedenle Eski Türkçedeki *-pan/-pen, -panın / -penin* ekleri Oğuzca'yı yansıtan ilgi çekici bir özellik olarak gösterilebilir." demektedir. (Zeynep Korkmaz, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay.: 629, C.1, Ankara 1995, s. 215). Yine aynı konuda Gürer Gülsevin, "*Gerek Bengü taşlarda gerekse Eski Anadolu Türkçesinde bolca kullanılan -(U)pAn /-(y)UbAn zarf-fiil eki de, hiç şüphesiz, Z. Korkmaz'ın belirttiği gibi, Oğuzca bir unsurdur. Seyrek olarak Harezmi Türkçesinde de görülen -(y)UbAn ekini, Osman Nedim Tuna, Harezmi Türkçesindeki Oğuzca unsurlardan biri olarak değerlendirmektedir.*" diyerek Zeynep Korkmaz'ın tespitlerine katılmıştır. (Gürer Gülsevin, "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler", **Kardeş Ağzılar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)**, S. 7, Ankara 1998, s. 12-18); Oğuzca unsurlarla ilgili olarak ayrıca bk. Selma Gülsevin, "Karay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar", **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı**, 9-15 Nisan 2006, Çeşme-Izmir 2006; Zeki Kaymaz, "Çağatay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar Üzerine", **S. Amancolov Okuyları 2004**, Materealdarı, Öskemen 2004, s. 204-210; Gürer Gülsevin, "Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Sözvarlığı Unsurları", **Amancolovskie Çiteniya**, Kazakistan (Öskembe) 7-8 Ekim 2004; Gürer Gülsevin, "Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/1, Winter 2010, s. 57-76.

kara) -AUŞ, 55, 56.

- ❖ *Yiğliban* dedim: “Pelek başıma ne koy salmidi. / Yiğlimaktin taşkiri bendeñde bir koy kalmidi.” (Ağlayarak dedim:“Felek başıma neler salmadı / Ağlamaktan başka bendende çare kalmadı”) -AUŞ, 58, 60.
- ❖ *El hezer eyleptimen uniñ kabahet turkıdin, / Çöçüp oyğandım şu’an men seskiniban uykudin.* (Sakınmışım ben onun bir acayip görünüşünden / Şaşıp uyandım hemen iğrenerek uykudan) -AUŞ, 68, 71.
- ❖ *Hemme yerge yamriban, bermes aram ilan-çayan.* (Her yeri sarıp rahat vermez oldu akrep yılan) -AUŞ, 117, 119.

-(İ³)p zarf-fiil eki asıl fiilin sonuna gelerek yardımcı fiillerle, genellikle yarı tasviri fiil fonksiyonunda birleşik fiiller teşkil eder:³³

- ❖ *Halimiz kuldin better, kandaç çidap turarimen.* (Hâlimiz kuldan beter buna nasıl dayanırım) -AUŞ, 82, 84.
- ❖ *Çüşenmey bizirip turğan bilen hem tohtitalığaymu?* (Anlamadan dursalar da bunu durdurabilecek mi?) -AUŞ, 85, 87.
- ❖ *Yette başlıq yalmavuz, / Mehkem ornışip aldı.* (Yedi başlı yalmavuz / Muhkem yerleşti kaldı) -AUŞ, 93, 96.
- ❖ *Yüz kişi düşmen bolup, / Ger ikki yüz tursa qarap. / Üç yüz eylep men piğan, / Töt yüz béşiñdin aylinay.* (Yüz kişi düşman olup / İki yüzü dursa bakıp / Üç yüz defa ah çekip / Başına dört yüz kez kurban olam) -AUŞ, 150, 152.
- ❖ *Kilip taķet zélil ħarlıq, / Yétip kelduk bu çağlarga. / Kélip yatlar ige boldi, / Kilip zorluk u tağlarga.* (Sabredip bu horluğa / Ulaştık bu çağlara / Gelip yadlar sahip oldu / Zulüm edip o dağlara) -AUŞ, 173, 179.
- ❖ *Qopurmen, oltururmen, öz-özümni héç bilelmesmen, / Bésip turğan yérim hazır siliķ ğiltañmu, tayğakmu?* (Kalkıyorum, oturuyorum, hiç kendimde değilim / Yoksa bastığım yer engibeli mi, kaygak mı?) -AUŞ, 207, 210.
- ❖ *Qopup mañmaqçi bolsam yürelmeymen ne hadis bu, / Bésip turğan yérim yaki ħeterlik pestu kirğakmu?* (Kalkıp yürümek istiyorum ama yürüyemiyorum ne iş bu / Yoksa bastığım yer tehlikeli çukur, kırgak mı?) -AUŞ, 209, 212.
- ❖ *Közlerim kamap kaldi.* (Gözlerim bakıp kamaştı.) -AUŞ, 48, 51.

3.1.2. -A / -y

Ünsüz ile biten fiillere “-A”, ünlü ile biten fiillere ise “-y” olarak eklenmektedir. YUT'da daha çok tekrar gruplarında kullanılmakta ve süreklilik, sıklık bildirmektedir. Olumsuzu -mAy zarf-fiil ekine oranla olukça az kullanılan bu zarf-fiil eki, Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde de bir kere geçmektedir:

- ❖ *Ķéni, muñdaşķili yarey muvapiķ, barmu bu demde, / Ve ya miskin péķir Uygur asarete özi taķmu!?* (Hani sırdaşmaya uygun dost var mı bu demde / Yoksa miskin fakir Uygur esarete özü tak mı?) -AUŞ, 209, 212.

³³ Rıdvan Öztürk, *age.*, s. 107.

3.1.3. -mAy

YUT'de oldukça yaygın olarak kullanılan bu zarf-fiil eki, Abdülhalûk Uygur tarafından da çok kullanılmıştır. Bu zarf-fiil eki, daha çok -A / -y ve -p zarf-fiil eklerinin olumsuz şekli gibi kullanılır ve “-madan, -maksızın, -mayıp, -mayarak” anlamlarını verir:

- ❖ *Hata'en dostimizda bir eyib zahir bolup qalsa, / Yoşurmay birge onni tépip katqanimiz bardur.* (Yanlışlıkla dostumuzda bir kusur zahir olsa / Değil örtmek, bire on sayışımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Gürkirep kelse aptomobil, néme bu ey Huda'yim dep, / Ekilni işlitemey hañ-tañ kêtíp qalganimiz bardur.* (Gürültüyle gelse otomobil nedir bu Allahım diye / Aklı hiç kullanmadan şaşır kaldığımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Kiçqarsam kimirlimayla yatisen, / Oyğanmay ölmekçimu sen şu pétiñ?! (Çağırısam kımıldamadan yatıyorsun / Uyanmadan öylece ölmek mi istiyorsun.)* -AUŞ, 44, 46.
- ❖ *Köz yummay, bolur tün tañ.* (Göz yummadan atar tan) -AUŞ, 49, 52.
- ❖ *Kün körelmey, tin sürelmey gemge patti bu köñül,* (Güneş yüzü göremeden gama battı bu gönül) -AUŞ, 57, 59.
- ❖ *Bilmidim, men hem uniñ yadida barmu yaki yoq, / Yaki kelsemmu bilindürmey kılamdu u vikar.* (Bilmiyorum var mıyım ben de aklında onun / Belki gelsem de bilmezlikten gelir o vakar) -AUŞ, 64, 66.
- ❖ *Lutpi kıil, körset camaliñni, kaçurmay ey cénim.* (Lütfeyle, göster cemalini gizlemeden canım.) -AUŞ, 64, 66.
- ❖ *Visaliñdin hever bermey méni sen kılmıgıl mektul.* (Visalinden habersiz bırakıp beni etme maktul.) -AUŞ, 74, 76.
- ❖ *Çöl ara giçniñlitip, yol üstige tinmay siyip, / Arkıda qalmaq haraviğa kala katqanniñki.* (Çöllerde gıcırdatıp, yolda sürekli işeyip / Geri kalmak kaderidir arabaya öküz katanların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *La'ekil dep oylidi, çindin nezer salmay turup, / Yéñilip ketti ular, köptin béri hoşyarimen.* (Akılsız zannettiler gerçeği görmeden bana / Yanıldılar kendileri ben çoktandır uyanığım) -AUŞ, 81, 83.
- ❖ *Misli derya tapmay ékiş, kayman bolup kaynarimen.* (Engellenmiş nehir gibi girdap olup kaynarım) -AUŞ, 82, 84.
- ❖ *Çüşenmey bizirip turğan bilen hem tohtitalıgaymu?* (Anlamadan dursalar da bunu durdurabilecek mi?) -AUŞ, 85, 87.
- ❖ *Cebir zulumdin kutulmay, ötmekte ömürler tamam.* (Cebir zulümden kurtulamadan geçmekte ömür ve zaman.) -AUŞ, 173, 180.
- ❖ *Çıkar boran tereppal eger héç oylimay tursañ.* (Çıkar fırtına aniden beklemediğin bir anda) -AUŞ, 86, 87.
- ❖ *Okutmay balilarni oynitip, hop yahşi çoñ kılduq.* (Okutmadan çocukları eğlendirip büyüttük.) -AUŞ, 86, 88.
- ❖ *Qorqunçuñdin kattıq taş, / Birleşemey kum bolduq.* (Yâr derdiyle hun olduk / Değirmende un olduk / Ağır taşın altında / Birleşmeden kum olduk) -AUŞ, 89, 91.
- ❖ *Senmincuysi yépildi, / Kılmay emel ve kare / Ahiri boldi cuñgo, / Yigirme ikki pare.* (Üç ilke kaldırıldı / Uygulanamayınca / Sonunda oldu Çin / Yirmi iki parça) -AUŞ, 92, 95.

- ❖ *Téhi uhlap açalmay köz, yatarsen néme bolğandu.* (Ne oldu ki sana hâlâ uyuyorsun açmadan göz?) -AUŞ, 109, 111.
- ❖ *Hekke bağlidim dilimni, işka salalmay tilimni.* (Hakk'a bağladım kalbimi, anlatamadan hâlimi.) -AUŞ, 135, 136.
- ❖ *İştirak kıldım seperge, özümni deñsimey dostlar.* (Katıldım sefere ben de kendimi fazla düşünmeden.) -AUŞ, 208, 211.
- ❖ *Mani'ın köp bolsimu, korkmay üzüp aldiñga bas.* (Engeller çok olsa da, korkmadan ileri git.) -AUŞ, 163, 166.
- ❖ *Bolalmay ahu tartip, eylidim peryadi vaveyla.* (Dayanamadan ah çekip eyledim feryat ah vah) -AUŞ, 209, 212.
- ❖ *Oķumay sodigerlik kılginiñ köp menpe'et kılmas.* (Okumadan ticaret yapman fazla menfaat getirmez.) -AUŞ, 177, 183.

3.1.4. -K⁴Aç

YUT'de ses uyumlarına uygun olarak kullanılan bu zarf-fiil eki, daha çok asıl fiildeki hareketin yapılması sırasında yapılan ve genellikle de onun sebebi olan hareketi bildirir ve “-ınca, -arak” anlamlarını verir.

- ❖ *Men uzatқан yerde turdum, sen közümdin yütkiçe, / Sen yoķalğaç aylinip baş, yer boldi goya asman.* (Ben gittiğin yerde kaldım gözümde kaybolana dek / Sen kaybolunca döndü başım yer oldu sanki âsmân) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Kéçe men körgeç çéçekni ħuddi körüştüm yar ile, / Yiğlidim bi'ıhtiyar erzimni éyttim zar ile.* (Gece görünce çiçeği ben sanki görüştüm yâr ile / Ağladım ihtiyarsız arzımı eyledim zar ile) -AUŞ, 57, 59.
- ❖ *Añliğaç aķti çéçekimniñ közidin yaş taram.* (Duyunca döküldü yaş çiçeğimin gözünden.) -AUŞ, 58, 59.
- ❖ *Men buni körgeç dédim: “Nedin kéliptu bu bala! / Bu merezdin saklisun her bende möminni Huda!..”* (Bunu görünce dedim: "Nereden gelmiş bu belâ / Bu pislikten korusun her bendeyi Hüda!..) -AUŞ, 68, 71.
- ❖ *Añliğaç bu zarini insapķa kelgeymu peri, / Çünki anda bir micez bar, zalimi ħunħaridur.* (Duyarsa bu zarımı insafa gelir mi o güzel / Çünkü onda bir huy var ki o zalim bir hunhardır) -AUŞ, 141, 143.

Bu zarf-fiil şeklinin olumsuzluk eki ile kullanımı da şiiirlerde tespit edilmiştir:

- ❖ *Uyğur zaru zar kaķşar, / Vapa kılmığaç ul yar, / Kepezdiki bulbuldek, / Hesret elimim artar.* (Uygur inleyip ağlar / Vefa kılmayınca yâr / Kafesteki bülbül gibi / Hasret elemim artar) -AUŞ, 132, 134.

3.1.5. -K⁴ili

YUT'da asıl fiildeki hareketin meydana geliş sebebini gösteren bu zarf-fiil eki, genellikle -K⁴ili (bazen de -ğini, -gini) şeklinde ünsüz uyumlarına uygun olarak kullanılır. Abdulhalûk Uygur'un şiiirlerinde de yoğun olarak kullanılmaktadır:

- ❖ *Körgili mani bolur aciz gérrib bimarlık.* (Görmeye seni engel aciz garip hastalık) -AUŞ, 185, 186.
- ❖ *Kéni, muñdaşķili yarey muvapıķ, barmu bu demde, / Ve ya miskin péķir Uyğur asarete özi*

taķmu!?. (Hani sırdaşmaya uygun dost var mı bu demde / Yoksa miskin fakir Uygur esarete özü tak mı?) -AUŞ, 209, 212.

Bu zarf-fiil eki bazı durumlarda asıl fiildeki hareketten önce yapılmış bir hareketi de bildirebilir. Bu durumlarda zarf fiil eki “-alı, -dığından beri” anlamlarını vermektedir.³⁴

- ❖ *Yar ketkili derdim çık, / Reñgim zeperdek sériķ.* (Yâr gideli derdim arttı / Yüzüm rengim sarardı.) -AUŞ, 30, 31.
- ❖ *Yildin aşkan erdi oñ yanımnda yel bar **dégili**, / Bu yélige kılmığan dünya davası kalmidi.* (Bir senedir sağ yanımda bir gaz var diyeli / Bu gazına kılmadığı hiçbir çare kalmadı) -AUŞ, 168, 170.
- ❖ *Ey peri sen **ketkili** boldi qarañgu bu cahan.* (Ey güzel sen gideli oldu karanlık bu cihan) -AUŞ, 32, 33.

Bu zarf-fiil eki ayrıca, *bol-* ‘olmak’ yardımcı fiili ile birlikte kullanıldığı zaman imkan bildirir:

- ❖ *Yaki **bolmas bargili** ordañniñ aldiğa cénim, / Pasibanlıkta turuptur qańça-qańça ecdihar.* (Ya da mümkün değil yaklaşmak sarayına canım / Çünkü onu koruyor nice nice ejderhalar) -AUŞ, 63, 65.
- ❖ *Merikide **kiygili bolmas**, lékin u obdan néme, / Hizmiti çoñdur eceb, tünlerde bu yotkanniñki.* (Şölenlerde giyinmez, ama o iyi şeydir / Hizmeti çok büyüktür gecede yorganların) -AUŞ, 77, 79.
- ❖ *Tünde kelem **tutkili bolmas** yoķalsa bu çirağ, / Qańça yazsam yene qaýnar derd tégidin iştiyak.* (Gecede kalem tutulmaz kaybolursa bu çırağ / Nice yazsam bitmez yine dert dağından iştiyâk) -AUŞ, 114, 115.
- ❖ *Muñdişip **uķuşkili boldi** eplik uşbu pursette, / Ümidim yultuzi çaķnaydu, dep bu bir kelgen genimette.* (Birleşip geldik Uygur, Moğol, Döngen bir yere / Sohbet edip sırdaşmaya oldu fırsat bu saatte / Umudum yıldızı parlar diye bu bir gelen fırsatta) -AUŞ, 187, 189.
- ❖ *Dédim: “Ey cénim kérindaş, **bolmasmu yarem bergili**, / Néme derd idi u derdiñ, bolmasmu **derman bolgili**?”* (Dedim: "Ey canım kardeş yardım edemez miyim / Ne tür bir dert idi o derdine derman olamaz mıyım?") -AUŞ, 67, 70.

3.1.6. -K⁴içe

Ünsüz uyumlarına uygun olarak kullanılan bu zarf-fiil eki, asıl fiildeki hareketin zamanını bildirir. Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde çokça kullanıldığını gördüğümüz bu zarf-fiil şekli genellikle, “-ınca / -incaya kadar / -maktan” bazen de “-arken” anlamlarını vermektedir.

- ❖ *Men uzatқан yerde turdum, sen közümdin **yütkiye**, / Sen yoķalğaç aylinip baş, yer boldi goya asman.* (Ben gittiğin yerde kaldım gözümde kaybolana dek / Sen kaybolunca döndü başım yer oldu sanki âsmân) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Aķ bilek gedenge çember, birleşti her ikki tiniķ, / Alma, anar boldi bir cüp, öpti **toyğuçe** yénip.* (Ak bilek boynuma çember oldu birleşti iki yâr / Elma nar oldu bir gövde öpüşük tekrar tekrar) -AUŞ, 55, 56.

³⁴ Ekin bu fonksiyonunun örnekleri için bk. Rıdvan Öztürk, *age.*, s. 109.

- ❖ *İşk otida köygüçe humdanda köygen yahşirak, / Bivapa yarıñ oti dozahta bolğay-bolmiğay.* (Aşk ateşiyle yanmaktan daha iyi fırında yanmak / Vefasız yârin ateşi duzahta olsun, olmasın) -AUŞ, 127, 129.
- ❖ *Her kêçe tañ atkuçe, / Yadiñ bilen men oyğak. / Asmandiki yultuzlar, / Bu halim için ayğak.* (Her gece sabaha dek / Meşgulüm hayalinle / Gökyüzünde yıldızlar / Uğraşır bu hâlimle) -AUŞ, 131, 133.

3.1.7. -K⁴Unçe

Kullanımı oldukça azdır. Ek, küçük ünlü uyumuna uymaz. “-ınca, -incaya kadar, -dıkça, -acağına” anlamlarını vermektedir. İncelenen metinde şu örnekler tespit edilmiştir:

- ❖ *Na’ ilac menmu dédim: “Bolsun mubarek bu seper, / Taki cayıñğa yétip bargunçe yollar biheter.”* (Çaresiz ben de dedim:” Olsun mübarek bu sefer / Yerine ulaşana kadar yollar olsun güvenli”) -AUŞ, 55, 56.
- ❖ *Keldi Turpañğa hever, çérik aşkunçe davan / Ruslinip “karşı éliş” ka çıktıñ aldığa taman.* (Geldi Turfan'a haber çeri aşincaya kadar Davan'dan / Hazırlanıp "Karşılama" ya çıktık önüne tamam) -AUŞ, 197, 198, 200.

Bu zarf-fiil ekinin +l³K⁴ ekiyle genişlemiş şekillerine de şiirlerde rastlanmıştır:

- ❖ *Biz çikarda salimol eza’ idin kalğan dadam, / Biz yénip kelgünçilik ténide hem can kalmidi.* (Biz giderken sapa sağlam kalmış olan o babam / Biz dönünceye kadar vücudunda can kalmadı.) -AUŞ, 168, 170.

3.2. İsim-fiil ve Sıfat-fiillerle Kurulan Zarf-fiiller³⁵

Bazı isim-fiiller ve sıfat-fiiller ad durum ve iyelik ekleri ile genişletildiklerinde zarf-fiil özelliği göstermektedirler.

3.2.1. -K⁴AndA

Abdulhalûk Uygur tarafından yoğun olarak kullanılan zarf-fiil şekillerindedir. Ses uyumlarına uygun olarak kullanılır. “-dığı zaman, -ınca” anlamlarını verir.

- ❖ *Ketmidi ketkendiki köz békişin, kaş kékişin, / İhtiyarsiz men uzattim, na’ ilac bolduñ ravan.* (Gitmedi göz önümden gittiğin zamanki göz süzüşün, kaş oynatışın / İstemededen uğurladım çaresiz oldun revan) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Abduhalik bes, yéter avare bolma, kaqşima, / Şu çağ kelgende bizlerde azabka teyyar vicdanimiz bardur.* (Abdulhalûk yeter artık boşuna uğraşma söylenme / O zaman geldiğinde bizlerde azaba hazır vicdanımız vardır.) -AUŞ, 40, 43.
- ❖ *Derd üstige derd keldi, / Kelgendimu zep keldi. / Zerdap toşti yürekke, / Bu can kandağ paylığay.* (Dert üstüne dert geldi / Gelirken hem tam geldi / Yürek irinle doldu / Bu can nasıl paylığay) -AUŞ, 99, 102.
- ❖ *Ketkende közüñ bilen, / Hem tatlık sözüñ bilen, / Suğurup élip kettiñ, / Yürikimni özüñ bilen.* (Giderken gözün ile / Hem tatlı sözün ile / Sökerek alıp gittin / Yüreğimi özün ile) -AUŞ, 131, 133.

³⁵ Krş. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf-Fiiller Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, S. 2, Afyon 2001, s. 122-143.

3.2.2. -K⁴AnGA

Ses uyumlarına uygun olarak kullanılır. Yaygın bir kullanıma sahip değildir. “-dığı için, -mca, -alı” anlamlarını verir.

- ❖ *Yiđliđanđa yanmideñ, esla yeşimđa bakmideñ, / Het-hevermu bermideñ ey peri bolduñ kayan?* (Ağladım ama dönmedin, asla yaşıma bakmadın / Mektup haber vermedin nerelerdesin canan?) -AUŞ, 32, 33.
- ❖ *Ğuyaş çikđanđa köp boldi, / Pütün dünyada kündüzdur. / Ve lékin bizniñ Şincañni / Ğurumdek kapđara kördüm.* (Güneş doğalı çok oldu / Bütün dünya gündüzdür / Ama bizim Şincan'ı / Kurum gibi kara gördüm) -AUŞ, 195, 196.

Bu zarf-fiil şekli, özellikle *oĥşaş* ‘benzer, gibi’ kelimesi ile kullanıldığında bir zarf gibi görev yapmaktadır.

- ❖ *Kök yüzi sap, anda yoğ tap, parçe yultuzlar yeğin, / Şol yirağtin ĥop yeđinlaşđanđa oĥşaş parđirar.* (Gökyüzü saf hiç bulut yok bütün yıldızlar yakın / O uzaktan yaklaşıp gelmiş gibi işıldar.) -AUŞ, 103, 104.

3.2.3. -K⁴Ançe

YUT'de yaygın olarak kullanılan bu zarf-fiil şekli Abdülhalûk Uygur tarafından bir kere kullanılmıştır. Ses uyumlarına bağlı olarak kullanılır. Ek genellikle, “-mca, -dığınca, -dığı zaman, -dığca”, bazen de “-ıp, -arak” anlamlarını verir.

- ❖ *Bivapa yarıdın ümid üzđil, dese mmu gahıda, / Şevki barđançe aşur yoğtur köñülge iĥtiyar.* (Vefasız yârdan umut kes desem de zaman zaman / Şevki gittikçe artar yoğtur gönüle iĥtiyar) -AUŞ, 64, 65.

3.2.4. -K⁴Anséri

-K⁴Anséri şeklinde kullanılır. “-dığca” anlamını verir. Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde bir kere kullanıldığı tespit edilmiştir.

- ❖ *Yar saña köyğenséri köñlümde artur yarilik.* (Yâr seni sevdiğe gönlümde büyür yaralar) -AUŞ, 185, 186.

3.2.5. -ArdA

YUT'da yaygın bir kullanımı olmayan bu zarf-fiil şekli, Abdülhalûk Uygur tarafından da az tercih edilmiştir. Zaman bildirir. “-iken, -dığı zaman” anlamlarını verir.

- ❖ *Vaderiha, ketti u canım méniñ canni élip, / U kéterde mende can kayda, yağaç boldum kétip.* (Elveda gitti o canım benim canı alıp / O giderken bende can kalmadı dona kaldım bakıp) -AUŞ, 55, 56.
- ❖ *Cadu köz güil kirpiki birle yüerde bir ĥarap, / Taş köñülni ĥođuşundek éritip ĥildi ĥarab.* (Güzel gözü, güil kirpiği ile yürürken bir bakiş / Taş gönlü harap eyler eritip kurşun gibi) -AUŞ, 55, 56.
- ❖ *Dostlirim ovđa çikarda keltürer misaliğa, / Ğarçığa ĥuşlar ular, men misali sarimen.* (Dostlarım ava çıkarken beni örnek gösterirler / Atmaca kuşlar onlar, ben sanki bir sar idim.) -AUŞ, 81, 83.

3.2.6. -mAstA

YUT'da kullanılışı oldukça sınırlı olan bu zarf-fiil eki, Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde de çok az geçmektedir. Zaman bildiren ve “-madan” anlamını veren bu zarf-fiilin şiirlerde bir örneğine rastlanmıştır:

- ❖ *Yoğan selle, uzun tonlar bilen bizler diyanetlik, / Körüşke zahren teqva, **körünmeste** hiyanetlik.* (Koca sarık, uzun cüppeyle oluruz diyanetlik / Görünürde takva sahibi, ama aslında hiyanetlik) -AUŞ, 173, 180.

3.2.7. -mastin / -masdan

Zaman bildiren -mastin / -masdan zarf-fiil eki, YUT'da oldukça yaygın bir kullanılışa sahiptir. “-madan” anlamını veren ekin şiirlerde geçen şu örnekleri tespit edilmiştir.

- ❖ *Ġunçığa kim ağrimas, ketse **séçilmastin** kurup, / Yaki bir yaş gül tozup ketse **éçilmastin** turup.* (Goncaya kim acımaz kurusa açmadan henüz / Veya bir taze çiçek solsa açmadan henüz) -AUŞ, 122, 125.
- ❖ *Üğütler **tohtimastin**, u üğütleşke ümidi zor, / Çüşenmey bizirip turğan bilen hem tohtitalığaymu?* (Üğütler kesilmeden, o üğütten umut bekler / Anlamadan dursalar da bunu durdurabilecek mi?) -AUŞ, 85, 87.
- ❖ *Bir **yovatmasdan** heman, / Mechol bilinmes sir küte.* (Teselli etmeden hemen / Meçhul bilinmez sır bekliyor) -AUŞ, 157, 159.

3.2.8. -(İ³)şKA

-(İ³)ş ekinin +K^A yönelme durumu eki ile birlikte kullanıldığı durumlarda yapı, çoğu kez sebep bildiren bir birleşik zarf-fiil şekline bürünür:

- ❖ *İkki derdmen **muñdişişka** bumu purset kelgini, / Eslimiz hem veslimizdur bir pelekniñ hemiki.* (İki dertli **sırdaşmaya** bu da iyi fırsat idi / Aslında aynı idi ikimizin dertleri) -AUŞ, 69, 72.
- ❖ *Ġopuñlar ey buraderler, ölüşke barmu meyliñler, / **Kirişke** az kaldı tu, ércyu, kiriş sencyu yékin boldi.* (Kalkınız ey biraderler, ölmeye var mı rızanız / Girmeye az kaldı birinci, ikinci soğuk, üçüncüsü yaklaştı) -AUŞ, 109, 111.
- ❖ *Yañ niñ **hiyali başka**, / Usta idi **talaşka**. / Usta idi arida, / Türlük **niza başlaşka**.* (Yañ'ın hayali başka / Usta idi yağmada / Usta idi arada / Çıkarmaya türlü kavga) -AUŞ, 93, 96.
- ❖ ***Sözlişişke, sirdişişka** çin yigit, merdler kérek.* (Konuşmaya dertleşmeye gerçek yiğit, mertler gerek.) -AUŞ, 137, 139.
- ❖ *Ne kılay, ey adaş, ber meslihet, kéñişeyli biz, / Zulum zencirin üzüp-paçaklap, **méñişka** yol açaylı téz.”* (Ne yapayım, ey arkadaş, bir şey söyle, danışalım biz / Zulmün zincirini kırıp yol açalım yürümeye tez.) -AUŞ, 145, 147.
- ❖ *Biz ürümçide vakit ağrik idiñ, kıldı hever, / Añliban sa'et **туруşka** bizde imkan kalmidi.* (Biz Urumçi'de iken hasta idin, verdi haber / Duyar duymaz saat beklemeye imkân kalmadı) -AUŞ, 168, 170.
- ❖ *Buyrukni **icra kilişka** beş yüz çerik keptimiş.* (Emri yerine getirmek için beş yüz çeri gelmiş.) -AUŞ, 197, 200.
- ❖ ***Takabil turuşka** bizde neyze-orgak teyyar idi.* (Mukabeleye bizde mızrak orak hazır idi.) -AUŞ, 198, 201.

- ❖ *Gunahsız biz, eyibsiz biz, bu şumlar aldida kılçe, / Ve yaki biz üniüp çıkkan orup taşlaşka çakkağmu?* (Suçsuzuz, günahsızız bu uğursuzlar karşısında / Yoksa biz kesmek için toprakta biten çakkak mıyız?) -AUŞ, 207, 210.
- ❖ *Ataydu bizni çiyentu dep, koşup hayvan bilen bir sep, / Çidaşka zerre tağet yok, hayatlık bizge şundağmu?* (Bize çentu derler koyup bizi hayvan yerine / Tahammüle takat yok, bizlere bu da hayat mı?) -AUŞ, 208, 210.
- ❖ *Çerik koydi kumulğa, / Şiñşiñşan'ı tosuşka. / Korkar şerik çıkar dep, / Teyyar, oñay bu aşka.* (Çeri koydu Kumul'a / Şiñşiñşa'yi kapatmaya / Korktu ortak çıkar diye / Hazır kolay bu aş) -AUŞ, 94, 97.

Abdulhalûk Uygur, $-(I^3)$ ş ekinin $+K^4A$ yönelme durumu eki ile birlikte kullanıldığı bu tür sebep bildiren birleşik zarf-fiil şeklini de şiirlerinin her dizesinde tekrarlayarak bir ahenk unsuruna dönüştürmüştür:

- ❖ *Ağ bulut örlep mana, / Tutti pelekniñ mülkini. / Kara bulut örlise, / Yamğur yéğişka peyzi bar.* (Beyaz bulut yükselip / Tuttu feleğin mülkünü / Kara bulut yükselse / Yağmur yağmada feyzi var) -AUŞ, 148, 149.
- ❖ *Kara eñgirma şipadur, / Yése eger kuvvet bérur. / Kérilar yése uni, / Pişap tutuşka peyzi bar* (Kara üzüm şifadır / Yense eğer kuvvet verir / Yaşlılar yese onu / Abdestini tutmada feyzi var) -AUŞ, 148, 149.

3.2.9. -mAsKA

Sebeup bildiren bu zarf-fiil eki, ses uyumlarına uygun olarak kullanılmaktadır. Yaygın bir kullanılışa sahip değildir. “-mamaya, -mamak için” anlamlarını verir. Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde hiç örneğine rastlanmamıştır.

3.2.10. -K⁴AçKA

Sebeup bildiren bu zarf-fiil eki, YUT'da ses uyumlarına uygun olarak kullanılmaktadır. “-dığı için, -dığmdan” anlamlarını veren ekin Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde hiç örneği tespit edilememiştir.

3.3. Zarf-fiil Olarak Kullanılan Diğer Şekiller

3.3.1. -sA

Türk dili ile ilgili gramerlerde “*dilek-şart kipi, koşul kipi, şart sigası, temenni sigası*” gibi çok çeşitli adlar altında verilen -sA ekinin, bugün Türkçede “-sA şart zarf-fiil eki” ve “*dilek kiplerinde kullanılan -sA eki*” olmak üzere birbirinden farklı iki görev üstlendiği görülmektedir.³⁶

-sA eki, zarf-fiil göreviyle kullanıldığında, hükümlü müstakil bir cümle değil, ancak hüküm taşımayan bağlı bir cümle kurabilmektedir. Buradan hareket eden *Gürer Gülsevin*, ekin, dilek-istek bildiren kullanımı dışında bir kip eki değil de bir “şart zarf-fiili eki” olduğunu söylemektedir.³⁷ Aynı görüşü destekleyen *Leyla Karahan* da, -sA ekinin yargı bildirmeme özelliğinden dolayı diğer kip eklerinden ayrıldığını ve bir kip eki olmadığını, zarf-fiillerin her birinin yapı bakımından farklılık gösterdiğini, bu yüzden de -sA ekinin kişi eki alabilme özelliğinin, onu zarf-fiil eklerinden uzaklaştırmayacağını yazmıştır.³⁸ *Hayati Develi* de -sA'nın görevlerini ayrıntılı olarak işlemiştir.³⁹

³⁶ -sA'lı yapıların TT'deki kullanılışları ile ilgili olarak bk. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, s. 676-693; Muharrem Ergin, *age.*, s. 292-293; Tahsin Banguoğlu, *age.*, s. 467-469; Haydar Ediskun, *age.*, s. 184-185; M. Kaya Bilgegil, *age.*, s. 269-270.

³⁷ Gürer Gülsevin, “Türkçede -sA Şart Gerundiumu Üzerine”, *Türk Dili*, TDK Yay., S. 467, Kasım 1990, s. 276-279.

³⁸ Leyla Karahan, “-sa/-se Eki Hakkında”, *Türk Dili*, TDK Yay., S. 516, Aralık 1994, s. 471-474.

³⁹ Hayati Develi, “(-sA) Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme”, *TDAY- Belleten 1995*, TDK Yayınları, Ankara 1997, s. 115-152.

Dilek ifade eden -sA eki ise, dilek anlamıyla hükümlü bir fiil çekimi durumuna girerek müstakil cümleler kurabilmektedir. Bu yüzden, burada -sA ekinin sadece "şart" anlamı taşıyan ve asıl cümlenin yüklemi olamayan; cümlede bir zarf işlevi gören şart şekillerine yer verilmiştir.

-sA ekinin zarf-fiil göreviyle kullanıldığı örneklere YUT'ta da bolca rastlanmaktadır. Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde de çokça örneğini gördüğümüz bu zarf-fiil şekilleri anlamı derinleştirmekte ve okuyucuya doğrudan mesaj vermek için kullanılmaktadır:

- ❖ *Ƙatti-Ƙaldi Ƙarıĝan yerde sėniñ bu řa'iriñ, / Tiliseñ Ƙilĝil musulman, tiliseñ men Ƙapiriñ.* (Donakaldı baktığı yerde senin bu şairin / Dilersen et müslüman, dilersen men kâfirin) - AUŞ, 22, 24.
- ❖ *Körmisem ƘandaƘ tözermen ciĝ yürükimde yara, / Çala-puçuk bir köriş hesretke Ƙildi muptila.* (Görmeden nasıl alışııım, yüreĝimde çok yara / Şöyle bir bakış beni derde etti müptelâ)-AUŞ, 25, 27.
- ❖ *Abdühaliş sen eger visaliĝa bolsañ köyük, / Geyri közdin yoşurun tutƘil yürekiñde kömüp.* (Abdülhalûk yansan da tutuşsan da ona sen / Yüreĝinde gizleyip sakla eller gözünden) - AUŞ, 26, 27.
- ❖ *Naziñ yaraşur, / Ƙızlar Ƙaraşur. / Ötse yiĝitler, / Öyde talaşur.* (Nazın yakışır / Kızlar bakışır / Geçse yiĝitler / Evde kapışır) -AUŞ, 28, 29.
- ❖ *Men hitab Ƙilsam vetenge izlinişni istimes.* (Ben hitap etsem vatana o aramak istemez) - AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Oĝri tegse öyde malĝa iz tépişni istimes.* (Hırsız evden malı götürse izini bulmak istemez) - AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Millitim can Ƙıřsimu davalinişni istimes.* (Milletim can çıksa da tedavi olmak istemez) - AUŞ, 34, 36.
- ❖ *Biri bir yahşilik Ƙilsa, uniñ yadini Ƙilmek yoĝ, / Épi kelse bérip evretlerin açƘanimiz bardur.* (Bir insan bir iyilik etse, deĝil onu yâd etmek / Fırsat olsa gidip avretini açtıĝımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *Hata'en dostimizda bir eyib zahir bolup Ƙalsa, / Yoşurmay birge onni tépip ƘatƘanimiz bardur.* (Yanlışlıkla dostumuzda bir kusur zahir olsa / Deĝil örtmek, bire on sayışıımız vardır) -AUŞ, 39, 42.
- ❖ *Bu ölümdin özüñni ƘutƘuzmisañ, / Ah, sėniñ haliñ heter, haliñ heter.* (Bu ölümden kendini kurtarmazsan / Ah!.. senin hâlin beter, hâlin beter.) -AUŞ, 44, 46.
- ❖ *Köz éçip etrapƘa obdan baƘmisañ, / Ölisen armanda, bir kün na'ilac.* (Göz açıp etrafa iyice bakmazsan / Ölürsün hasretle bir gün yok ilâç.) -AUŞ, 44, 46.
- ❖ *ƘıçƘarsam Ƙimirlimayla yatisen, / Oyĝanmay ölmekşimu sen řu pétiñ?! (Çaĝırsam kimildamadan yatıyorsun / Uyanmadan öylece ölmek mi istiyorsun.) -AUŞ, 44, 46.*
- ❖ *Hiyal eylisem yétip, / Yėnip kelmidi bérip, / Yürek baĝrimni yėrip, / Azab Ƙiladur bisyar.* (Hayal etsem ben yatıp / Geri dönmedi varıp / Yürek baĝrımı yarıp / Azap veriyor çok) - AUŞ, 48, 49, 51.
- ❖ *Her kün yüz tümen miñ oy, / Yar körse turmu dep boy.* (Her gün bin bir düşünce / Yâr görse gelir mi diye.) -AUŞ, 49, 52.
- ❖ *Yip üzülse turalamdu, / Asmanda leglek?! (İpi kopsa durur mu hiç / Gökteki leĝlek) -AUŞ, 53, 54.*

- ❖ *Perzent külse yuyilar, / Köñüldiki gem* (Evlât gülse yıkanır / Gönüldeki gam) -AUŞ, 53, 54.
- ❖ *Erzu halimni saña baştin-ayağ kılsam bayan. / Dildiki armanu-arzum bolğusi az-maz ayan.* (Arz ve hâlîmi sana baştan sona anlatsam / Kalbimdeki hasret arzum olacak biraz ayan) -AUŞ, 57, 59.
- ❖ *Aña men salsam kulaq, gahida ahi añlinur.* (Dinlesem dikkatle bazen duyulur ah çektiği) -AUŞ, 67, 70.
- ❖ *Na ümid oğlan emesmen / Miñ capa çeksemmu ger, / Hörlükün tapmaq vetenniñ / Ahu epğanım meniñ.* (Umutsuz oğlan değilim / Bin bir zorluk çeksem de / Vatana özgürlük bulmak / Ah ve figanım benim) -AUŞ, 191, 192.
- ❖ *Bivapa yardin ümid üzgil, deseşmu gahida, / Şevki bargançe aşur yoxtur köñülge ihtiyar.* (Vefasız yârdan umut kes desem de zaman zaman / Şevki gittikçe artar yoktur gönüle ihtiyar) -AUŞ, 64, 65.

Abdülhalûk Uygur'un -sA şart zarf-fiilini de, diğer fiilimsi ekleri gibi, mısralarının sonunda yaptığı kafiyelerle şiirlerinde bir ahenk unsuru olarak kullandığını görmekteyiz.

- ❖ *Künniñ işi bu bolsa, / Tünniñ işi u bolsa. / Yollar égiz-pes bolsa, / Qedemde bir yıkılğay.* (Güneşin işi buysa / Gecenin işi oysa / Yollar engebe olsa / Her adımda yıkılacak.) -AUŞ, 98, 101.

Abdülhalûk Uygur'un şiirlerinde -sA şart zarf-fiilinin olumsuzluk eki ile kullanımını gösteren pek çok örneğe de rastlanmıştır:

- ❖ *Ey pelek, sendin şikâyet éytidur bu Uygur'i, / Yetmiseñ halimğa sen sendek zamanni ne kılay.* (Ey felek seni şikâyet eder bu Uygur / Bakmasan hâlîme sen, senin gibi zamanı neyleyim?) -AUŞ, 112, 113.
- ❖ *Can ölüm hevpide kaldı, közlimdin yandı ot, / Ölmisem gazi eger, ölsem şehitlerdin hésab.* (Can ölüm elinde kaldı, gözlerimden yandı od / Ölmezsem gazi eğer, ölsem şehitlerden hésab.) -AUŞ, 135, 136.

-sA şart zarf-fiilinin bazı kullanılışlarında şart anlamından çok zaman anlamı ön plana çıkmaktadır:

- ❖ *Umumniñ paydisiga yüz yilda hem esla çüşenmeymiz, / Zıyan kılmak için bolsa eceb çaqқанımız bardur.* (Kamu menfaatini yüzyılda bir düşünmeyiz / Zarar vermeğe gelince vurup kırdığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.
- ❖ *"Heş!" deseñ u çağda ülgürmey kalar, / Şunda Uyğur söziğe ten bérisen.* ("Eyvah" dediğinde iş işten geçer / O zaman Uyğur'un sözüne gelirsin.) -AUŞ, 45, 47.
- ❖ *Bahar bolsa, sayrışidu, / Huşal bulbullar.* (Bahar gelince öterler / Şen bülbüller) -AUŞ, 53, 54.
- ❖ *Töt etrapka baqşam men, / Zulmette kalğan her cay.* (Dört tarafa baktım ki / Zulmette kalmış her cay) -AUŞ, 98, 101.
- ❖ *Sayem hem maña oşşaş, / Söliti bar sözi yok. / Qarap baqşam midiraydu, / Heşikette özi yok.* (Gölgemin de benim gibi / Havası var sözü yok / Baktım ki kıyıldıyor / Hakikatte özü yok) -AUŞ, 30, 31.
- ❖ *Başkilar poyiz, paraşotta sayahetler kıtur, / Bizge kelse bir kotur eşek miniş asan emes.* (Başkaları tren gemilerle seyahat ederler / Bize gelince bir uyuz eşeğe binmek kolay değil) -AUŞ, 34, 36.

- ❖ *Yene yurt paydisiga cem'iy bolmaqlıq besi müşkül, / Eger bir yerde toy bolsa, bérip yatqanimiz bardur. (Üstelik yurt yararına toplanmak hiç de kolay değil / Eğer bir yerde düğün varsa gidip yattığımız vardır) -AUŞ, 38, 41.*

SONUÇ

Abdulhalûk Uygur (1901-1933), Abdülkadir Abdülvaris Azizi (1826-1924) ve Kutluk Şevki (1876-1937) ile birlikte çağdaş Uygur şiirinin oluşmasına öncelik etmiş önemli bir şahsiyettir. Çok kısa süren edebî hayatına rağmen bilinçli olarak cahil bırakılan ve esaret altında yaşayan Uygur Türklerini uyandırmak amacıyla şiirler yazmış ve şiirlerinde halkın diline yakın, sade bir dil ve üslup kullanmıştır. Onun şiirlerinde kullandığı bu dil ve üslup, yeni Uygur edebî dilinin oluşmasında da temel vazifesi görmüştür. Şiirlerde kullandığı isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil biçimleri tespit edilerek, bir dil ve üslup özelliği olarak incelendiğinde bunlarla edebî hayatı ve idealleri arasında birtakım bağların olduğu görülmüştür. Özellikle Abdulhalûk Uygur'un şiirlerinde gelecek zaman sıfat-fiillerine hiç rastlanılmaması bunlardan en önemlisidir. Çok iyi eğitim almış, 6-7 dil bilen, YUT'un tüm gramer şekillerini mükemmel kullanan ve bir devre damgasını vuran Abdulhalûk Uygur gibi bir şairin bu ekleri bilmemesi mümkün değildir. O halde, burada öne çıkan konu, bildiği halde neden kullanmadığı veya kullanmamasının sebebinin ne olduğudur. Abdulhalûk Uygur'un hayatı, o dönemin önde gelen şahsiyetlerinin hayatı gibi sürekli mücadeleyle geçmiştir. Onun derdi, milleti uyandırmak; esarete, zulme, adaletsizliğe, eşitsizliğe, cahilliğe karşı özgürlüğü, sosyal adaleti, eşitliği, ilmi ve yeniliği savunmaktır. Tüm kaygısı, Uygur Türklerinin içinde bulunduğu durumdur. Bu yüzden gelecekle değil, o gün ile, yaşanan an ile ilgilenmiştir. Bunun için de şiirlerinde gelecek zamanı ifade eden bu tür yapılar yaşanan anı, geçmişini ifade eden yapılara oranla çok az kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- 📖 ALİYEVA Minara, "Abdulhâluk Uygur'un Çağdaş Uygur Edebiyatındaki Yeri ve Önemi" **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 13, Bahar 2002, s. 185-197.
- 📖 _____, **Abdulhaluk Uygur'un Şiirlerinin Dili**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.
- 📖 AZAD Sultan, Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida, Şincan Halk Neşriyatı, Urumçi 1997
- 📖 BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay: 528, Ankara 1990, s. 419,
- 📖 BARAN Lokman, "Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi", **Bilig**, S: 42, Yaz 2007, s. 191-211
- 📖 BİLGEGİL M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2009, s. 271.
- 📖 DEVELİ Hayati, "(-sA) Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme", **TDAY- Belleten 1995**, TDK Yayınları, Ankara 1997, s. 115-152.
- 📖 EDİSKUN Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 246.
- 📖 EMET Erkin, **Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998
- 📖 ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım, İstanbul 1993.
- 📖 GÜLSEVİN Gürer, "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler", **Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)**, S. 7, Ankara 1998, s. 12-18

- _____ , "Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/1, Winter 2010, s. 57-76.
- _____ , "Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine", **Türk Dili**, TDK Yay., S. 467, Kasım 1990, s. 276-279.
- _____ , "Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Sözcük Unsurları", **Amancolovskie Çiteniya**, Kazakistan (Öskembe) 7-8 Ekim 2004
- _____ , "Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf-Fiiller Üzerine", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. II, S. 2, Afyon 2001, s. 122-143.
- GÜLSEVİN Selma, "Karay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar", **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı**, 9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir 2006
- İNAYET Alimcan, "Çağdaş Uygur Şiiri", **Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S: II, İzmir 1997, s. 192.
- İNAYET Alimcan, **Abdulhâluk Uygur ve Şiirleri**, TDK Yay.: 882, Ankara 2007
- KARAHAN Leyla, "-sa/-se Eki Hakkında", **Türk Dili**, TDK Yay., S. 516, Aralık 1994, s. 471-474.
- KAŞGARLI Raile Abdülvahit, "Komünist Çin Dönemi Uygur Şiiri Üzerine", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C: XII/1, Yaz 2012, s. 345-359
- KAŞGARLI Sultan Mahmut, **Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998
- KAYMAZ Zeki, "Çağatay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar Üzerine", **S. Amancolov Okuyları 2004**, Materealdarı, Öskemen 2004, s. 204-210
- KORKMAZ Zeynep, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay.: 629, C.1, Ankara 1995, s. 215
- _____ , **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay.:827, Ankara 2003, s. 863.
- ÖZTÜRK Rıdvan, **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, TDK Yay.: 593, Ankara 2010, s. 103.
- TEZCAN Lütfihan, **Abdulhaluk Uygur'un Şiirlerinin Uygur Türkçesinin Dil Özellikleri Açısından İncelenmesi**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Edirne 2003.
- Uygur Edebiyatı Toğrisida**, Milletler Neşriyatı, Pekin 1982
- ÜSTÜNER Ahat, **Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiiller**, TDK. Yay.: 753, Ankara 2000, s. 9.
- YILMAZ Özlem Deniz, **Türkiye Türkçesinde Eylemsi**, TDK Yay.: 988, Ankara 2009.
- ZAİDİ Mahmut, EKBER Mahmut, TÖMÜRİ İsmail, **Abdulhâluk Uygur Şiirleri**, Şincan Halk NEŞRİYATI, Urumçi 1986.
- ZAMAN Nurmehemmet, **Güllengen Uygur Hazirki Zaman Edebiyatı**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Urumçi 1988.
- _____ , **Uygur Edebiyatı Tarihi**, Şincan Maarip Neşriyatı, Urumçi 1988

KISALTMALAR

AUŞ : Alimcan İneyet, Abdulhâluk Uygur ve Şiirleri

ET : Eski Türkçe

TDK : Türk Dil Kurumu

TT : Türkiye Türkçesi

YUT : Yeni Uygur Türkçesi